

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет міжнародних відносин і права
Кафедра іншомовної освіти і міжкультурної комунікації

ДИПЛОМНА РОБОТА
Магістр

Галузь знань 01 Освіта / Педагогіка

Спеціальність 014.02 Середня освіта (Мова та література (англійська))

на тему: **Проблема «втраченого покоління» на матеріалі твору**

Е. М. Ремарка «Три товариші»

ДРСОА.018021.01.14

Виконав: студент 2 курсу
групи СОАм-22-1

А. Ю. Комаревцев

Керівник
д-р. пед. наук, доц.

О. О. Рогульська

До захисту допускаю:
Зав. кафедри іншомовної освіти і
міжкультурної комунікації
д-р пед. наук, проф.

_____ 2023 р.

Н. М. Бідюк

Хмельницький, 2023

АНОТАЦІЯ

Комаревцев А. Ю. Проблема «втраченого покоління» на матеріалі твору Е. М. Ремарка «Три товариші». – Дипломна робота магістра.

Дипломна робота магістра на здобуття кваліфікації магістра за спеціальністю 014.02 – Середня освіта (Мова та література (англійська)) – Хмельницький національний університет, факультет міжнародних відносин і права, кафедра іншомовної освіти і міжкультурної комунікації, наук. кер.: д-р. пед. наук, доц. Рогульська О. О. – Хмельницький, 2023.

Загальний обсяг роботи становить 88 сторінок, із них – 70 основного тексту. Робота містить 1 додаток та 80 джерел посилань.

Ключові слова: проблема «втраченого покоління», творчість Е. М. Ремарка, твір Е. М. Ремарка «Три товариші», трилогія Ремарка «На Західному фронті без змін», «Повернення», «Три товариші»; урок зарубіжної літератури.

Магістерська робота присвячена дослідженню проблеми «втраченого покоління» на матеріалі твору Е. М. Ремарка «Три товариші».

У роботі здійснено теоретичний аналіз проблеми «втраченого покоління» у німецькій літературі першої половини ХХ ст.; окреслено світоглядні позиції Е. -М. Ремарка як одного з найвідоміших німецьких письменників ХХ століття; розкрито художні та психологічні особливості трилогії Ремарка «На Західному фронті без змін», «Повернення», «Три товариші»; досліджено інтерпретацію твору «Три товариші» в контексті концепції «втраченого покоління»; розкрито значення проблеми «втраченого покоління» в сучасному світі; представлено методичні рекомендації щодо проведення уроку з зарубіжної літератури за темою «втраченого покоління» (на матеріалі твору Е. М. Ремарка «Три товариші»).

SUMMARY

Komarevtsev A. Y. The Issue of “the Lost Generation” in Erich Maria Remarque’s Novel “Three Comrades”. – Master’s thesis.

Thesis for acquiring Master’s degree in specialty 014.02 – Secondary education (Language and Literature (English)). – Khmelnytskyi National University, Faculty of International Relations and Law, Department of Foreign Language Education and Intercultural Communication, scientific supervisor: Doctor of Pedagogical Sciences, Assoc. Professor Rogulska O.O. – Khmelnytskyi, 2023.

The paper consists of total volume of 88 pages, the main text comprising 70 pages. The work contains 1 appendix and 80 cited sources.

Keywords: “the lost generation” issue, E. M. Remarque’s literary accomplishments, Erich Maria Remarque’s novel “Three Comrades”, Erich Maria Remarque’s trilogy of novels “All Quiet on the Western Front”, “The Road Back”, “Three Comrades”; foreign literature lesson.

Master thesis is devoted to “the lost generation” issue in Erich Maria Remarque’s novel “Three Comrades”.

In the paper theoretical analysis of the essence of “the lost generation” issue in German literature of the first half of the 20th century has been conducted; the worldview positions of E. M. Remarque as one of the most famous German writers of the 20th century has been described; the artistic and psychological features of Erich Maria Remarque’s trilogy of novels “All Quiet on the Western Front”, “The Road Back”, “Three Comrades” have been revealed; the meaning of “the lost generation” issue in modern world has been characterized; methodical recommendations for conducting a foreign literature lesson on the topic of “the lost generation” based on Erich Maria Remarque’s novel “Three Comrades” have been presented.

ЗМІСТ

	С.
Вступ.....	6
1 Німецька література першої половини ХХ ст. та теоретичний аналіз проблеми «втраченого покоління».....	9
1.1 Загальна характеристика німецької літератури першої половини ХХ ст., поняття «втраченого покоління».....	9
1.2. Вплив життєвого досвіду Е. М. Ремарка на формування його творчого світогляду	14
1.3. Художні та психологічні особливості трилогії Е. М. Ремарка «На Західному фронті без змін», «Повернення», «Три товариші».....	22
1.4. Значення проблеми втраченого покоління в сучасному світі	38
2 Інтерпретація твору «Три товариші» в контексті концепції «втраченого покоління».....	42
2.1 Тема «втраченого покоління» у творчості Е. М. Ремарка	42
2.2 Характеристика головних персонажів роману Е. М. Ремарка «Три товариші».....	48
2.3 Зображення військового конфлікту у творі та його вплив на головних героїв роману	60
2.4. Методичні рекомендації щодо проведення уроку з зарубіжної літератури за темою «втраченого покоління» (на матеріалі твору Е. М. Ремарка «Три товариші»).....	65
Висновки.....	78
Перелік джерел посилань.....	80
Додаток А. Концепція «втраченого покоління» у романі Е. М. Ремарка «Три товариші».....	88

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Історія культури та літератури завжди відображає соціальні та психологічні процеси, які відбуваються у суспільстві. ХХ століття стало часом глобальних змін, конфліктів та великих втрат. Серед таких явищ, що визначали епоху, можна виокремити поняття «втраченого покоління», яке об'єднує тих, хто втратив свої ідеали, переконання та життєвий шлях через військові події, соціальні зміни та економічні кризи.

Твір «Три товариші» Еріха Марії Ремарка є особливо цінним джерелом для вивчення цієї проблеми. Автор, який сам відчув на собі наслідки Першої світової війни, висвітлив свої спогади, спостереження та відчуття на сторінках своїх романів. Ремарк відомий своєю здатністю глибоко та чутливо висвітлювати психологічний стан своїх героїв. Він не просто показує страхи, біль та розчарування, а й змушує читача роздумувати над причинами такого стану особистості, яка зіткнулася з реальністю війни та повоєнних змін.

Вивчення трилогії Е. М. Ремарка, зокрема роману «Три товариші» у контексті концепції «втраченого покоління», дозволить краще зрозуміти не лише специфіку літературного образу людини 20-30-х років ХХ століття, але й актуальність цієї проблеми для сучасного суспільства. Втрати, пошуки ідентичності, потреба знайти своє місце у світі – це ті питання, які залишаються актуальними незалежно від часових меж. Отже, дослідження роману «Три товариші» є важливим не тільки для вивчення німецької літератури першої половини ХХ століття, але й для глибшого розуміння психології поколінь, які зіштовхнулися з глобальними викликами своєї епохи.

Сучасна реальність України демонструє, що молодь, зіштовхуючись з викликами, аналогічними тим, з якими боролися герої Ремарка, змушена шукати шляхи адаптації до зміненої дійсності. Відсутність стабільності, необхідність перебудови своїх світоглядів та життєвих орієнтирів підсилюють актуальність рефлексії над поняттям «втраченого покоління» в українському контексті. Таким чином, вивчення творчості Ремарка є не лише історичним дослідженням, але й

можливістю глибше зрозуміти сучасний соціокультурний контекст України, її виклики та перспективи суспільного розвитку. Дослідження теми «втраченого покоління» в контексті роману «Три товариші» може допомогти у пошуках відповідей на питання, які виникають у сучасному українському суспільстві.

Дослідження сучасних українських науковців та дослідників німецької літератури першої половини ХХ ст. та творчості Е. М. Ремарка як найвідомішого німецького письменника, сутності концепції «втраченого покоління» в художній літературі стали концептуальною основою для проведення даної роботи: А. Болабольченко [3], К. Галич [1; 5], М. Глюдз [7], М. Гуменний, В. Гуменна [9; 10], Г. Давиденко, Г. Стрельчук, Н. Гричаник [12], Н. Доленко, Ю. Опанасенко [16], І. Журавська [18], С. Журба [19], Д. Затонський [20], А. Кисельова, Л. Завальська [23], М. Кушнерьова [14], І. Лех [29], І. Помазан [40], І. Пономаренко [41], І. Салтанова [51], Л. Солodka [52], І. Тітов, О. Передера [54], Т. Хом'як [56], О. Чайка [57] та інші.

Попри численні дослідження, присвячені аналізу творчості Еріха Марії Ремарка, певна частина проблематики «втраченого покоління» у його романі «Три товариші» залишається недостатньо дослідженою та висвітленою. Цим обумовлений вибір теми даного дослідження.

Об'єкт дослідження: роман Еріха Марії Ремарка «Три товариші».

Предмет дослідження: особливості художньої моделі «втраченого покоління» в романі Еріха Марії Ремарка «Три товариші».

Мета дослідження: виявлення та аналіз особливостей соціально-психологічної концепції «втраченого покоління» в романі Еріха Марії Ремарка «Три товариші».

Для досягнення мети визначені наступні завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми «втраченого покоління» у німецькій літературі першої половини ХХ ст.
2. Окреслити світоглядні позиції Е. -М. Ремарка як одного з найвідоміших німецьких письменників ХХ століття.

3. Розкрити художні та психологічні особливості трилогії Ремарка «На Західному фронті без змін», «Повернення», «Три товариші».

4. Дослідити інтерпретацію твору «Три товариші» в контексті концепції «втраченого покоління».

5. Розкрити значення проблеми «втраченого покоління» в сучасному світі; представити методичні рекомендації щодо проведення уроку з зарубіжної літератури за темою «втраченого покоління» (на матеріалі твору Е. М. Ремарка «Три товариші»).

Методи дослідження: *методи теоретичного дослідження*: вивчення наукових джерел, методи аналізу та синтезу, формалізації, індукції та дедукції; теоретичні загальнонаукові методи абстрагування, системний метод та метод класифікації, проблемно-хронологічний, біографічний, пошуковий – для дослідження специфіки творчої діяльності письменника та створення ним досліджуваного твору; *методи наукового аналізу*: вивчення та аналіз наукової мистецтвознавчої літератури, метод зіставлення та порівняльно-історичний аналіз, структурно-системний, історіографічний – для визначення історичних, культурологічних, соціологічних процесів людинознавчої проблематики у художній літературі; метод структурного та семантичного аналізу – для обґрунтування художньо-образної конотації досліджуваного матеріалу та літературних джерел з теми дослідження; *методи теоретичного узагальнення та систематизації* – для підбивання підсумків дослідження.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали дослідження можуть бути використані під час підготовки відповідних посібників чи спецкурсів, для розробки освітніх програм та лекційних курсів по філософії, літературознавству та культурології, соціальній психології.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, переліку джерел посилання (80 найменувань, з них 20 іноземними мовами), додатків. Основна частина роботи викладена на 70 сторінках. Загальна кількість сторінок в роботі 88.

1 НІМЕЦЬКА ЛІТЕРАТУРА ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ. ТА ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ВТРАЧЕНОГО ПОКОЛІННЯ

1.1 Загальна характеристика німецької літератури першої половини ХХ ст., поняття «втраченого покоління»

Німецька література першої половини ХХ століття є яскравим свідомством історичних, соціальних та культурних змін, які відбувалися в Європі та світі в цей період. Зі зростанням соціальної напруги, політичної нестабільності та настанням двох світових воєн, література відображала глибокі та болісні процеси, що відбувалися в суспільстві. Один із ключових моментів цього періоду – це виникнення поняття «втраченого покоління», яке стало символом втрати орієнтирів, розчарування та пошуку нового змісту життя після жахів війни.

На межі ХІХ та ХХ століть німецька література переживала еволюцію від впливу натуралізму до декадентських течій, таких як естетизм, неоромантизм та неокласицизм. Ці рухи, хоч і різноманітні у формі, були об'єднані зацікавленістю у внутрішнім світі особистості, прагненням до стилізації та відображенням незвичайного [40, с. 60].

Водночас особливості німецької літератури на початку ХХ століття були зумовлені численними історичними змінами. Промисловий розвиток, політичний застій, розпад кайзерівської імперії, дві світові війни, економічні коливання після Першої світової, період нацизму та поділ Німеччини після війни – всі ці події впливали на літературний процес [40, с. 60; 12, с. 71].

До Першої світової війни, основною течією в німецькій літературі став експресіонізм. Він виник у Берліні в кінці 1900-х років і спочатку був відомий як напрямок в живопису, проте швидко здобув популярність у літературі. Експресіонізм був відповіддю на буржуазний спосіб життя, духовний та політичний застій, а також на технічний бум та втрату індивідуальності в міському житті. Центральною темою експресіоністичного мистецтва була людина у світі, де домінують машини і де вона є останньою цінністю (як у творах

Г. Бенна та Г. Гейма). Ці письменники активно відгукнулися на історичні події 1917-1918 років, а також на події Першої світової війни [40, с. 61].

У початковий період Першої світової війни, експресіоністи переживали значний ентузіазм, побачивши в ній можливість руйнування стагнаційного буржуазного порядку, який, на їхню думку, втратив динаміку розвитку. Їхнє натхненне ставлення до війни було зумовлене, зокрема, впливом Фрідріха Ніцше та його концепції «життя через війну». Проте, з часом у творах експресіоністів війна стала зображуватися як страхітлива катастрофа та зосередження людської жорстокості. Реальні образи війни змішувалися з алегоричними, демонструючи глибоке розчарування авторів у сучасному їм світі [40, с. 72].

До середини 1920-х років, літературну арену Німеччини домінував напрямок «нова діловитість». У таких творах акцент робився на людському взаємодії з навколишнім світом, її відносинах з соціальним оточенням, і її зовнішньому, «діловому» виявленні, як можна бачити у творах А. Дебліна. Однак, поруч із цим напрямком, існували письменники, які намагалися залишити далеко за межами своїх творів конкретні літературні рухи та течії. Такі автори, як Т. Манн та Г. Гессе, скеровували свої зусилля на створення філософськи насичених романів, де історична та соціальна дійсність лише торкалася поверхонь їхніх ідей. Ці романи, які відрізнялися глибоким інтелектуальним поглибленням, отримали назву «інтелектуальних» [40, с. 61].

К. Галич підкреслює, що на різних етапах розвитку світового суспільства, людство стикалося та стикається досі зі складностями та кризами, що ставлять під загрозу його майбутнє. Ці кризи можуть мати технічний, економічний або політичний характер, але вони усі відображаються в контексті цивілізаційних і культурних цінностей, де людство рефлексує над питаннями існування, життя та смерті, миру та конфлікту, добра і зла, співчуття і жорстокості, а також любові та ненависті. Мистецтво, і в частині, література, стає інструментом для розуміння та інтерпретації цих глибоких питань [6, с. 3].

У 1920-х роках війна була відображена в літературі з жорстким реалізмом. Але з часом, до кінця десятиріччя, вона стала символом загальнолюдського

досвіду та боротьби за виживання. У романах того періоду, особливо написаних у 1926-1929 роках, війна перетворилася на художнє відображення людської боротьби з життєвими викликами, часто називаючи це «статусом трагічного алібі». Для тих, хто у юності потрапив на війну та повертався до своєї зруйнованої батьківщини без колишніх ідеалів, війна стала відлунням постійної боротьби з ворожим оточенням. Ці молоді ветерани, що долали труднощі та страхи війни по її завершенні виявилися відкинутими своїми країнами, що вже не цінували їхніх жертв [40, с. 74].

У 1933 році з приходом нацистів до влади в Німеччині розпочалась нова ера «німецької літератури в еміграції». Література цього періоду була здебільшого антифашистською, і за короткий час численні відомі письменники та культурні діячі, такі як Томас і Генріх Манни, Л. Франк, Б. Брехт та інші, були змушені покинути свою рідну країну [40, с. 62].

Ці автори та їхні твори пізніше були ототожнені з тим, що стало відоме як література «втраченого покоління». Ця літературна течія виникла у 20-30-х роках ХХ століття, відображаючи досвіди тих, хто був знищений Великою війною. Зневірени ветерани, що пережили жахи війни, постали перед труднощами адаптації до мирного життя. Ця ситуація породила нову генерацію письменників, які і самі відчули біль і втрати війни. В їхніх творах було осуджено війну та зображено її руйнівний вплив на молодь, яка втратила не лише своє фізичне здоров'я, але й духовну рівновагу. Література цього часу часто фокусується на глибоких емоційних досвідах: коханні, дружбі на фронті, спробах забути страшні спогади. Проте, попри це, вона також відображала песимістичний погляд на життя, породжений реаліями війни. Головний інтерес письменників цього періоду була не стільки причини та наслідки війни, скільки трагедія молодого покоління, яке стало жертвою конфлікту та було назване «втраченим» для всього людства [12, с. 72].

Тобто 1920-ті роки в європейській літературі відзначалися не тільки глибоким осмисленням історичного і культурного контексту, але й появою нової

генерації письменників, яка часто асоціювалася з терміном «втрачене покоління».

Літературознавча енциклопедія Ю. Ковальова інтерпретує це поняття наступним чином: «Втрачене покоління» (англ. *Lost generation*) – умовна назва генерації західноєвропейських письменників, які особисто пережили трагедію Першої світової війни, а тому підтримували антивоєнні настрої, що позначилися на їх творчості, загострено сприймали тенденції дегуманізації суспільства, абсурду буття, в якому немає місця повноцінній людині, сповненій власної гідності та духу фронтової товариськості [30, с. 205].

Це поняття у «Лексиконі загального та порівняльного літературознавства» за редакцією А. Волкова також визначається як «втрачена генерація». Зазначається, що «здебільшого для творчості цих письменників характерний пафос стоїчного песимізму, відчуженість особистості, розчарування в цінностях сучасного їм суспільства, викриття соціальної демагогії й, головне, змалювання, часом досить натуралістично, всіх страхів та жорстокостей війни. Абсурдності та нелюдяності навколишнього світу письменники «Втраченої генерації» протиставляють загальнолюдські цінності – кохання, дружбу, мистецтво, хоч і вони урешті-решт виявляються ефемерними та ламкими, і герой залишається сам-на-сам з долею» [28, с. 112].

Деякі з найвидатніших представників цієї літературної хвилі включають твори Е. М. Ремарка, зокрема «На західному фронті без змін» (1929), «Повернення» (1931) та «Три товариші» (1938); творчість А. Цвайга, зокрема роман «Спір про сержанта Гришу» (1927); роботи Е. Гемінгвея, такі як «І сходить сонце» (1926) і «Прощавай, зброє!» (1929); книги Р. Олдінгтона, серед яких «Смерть героя» (1929) та «Всі люди – вороги» (1938); а також твори Дос Пассоса, В. Фолкнера та Ф. -С.Фіцджеральда, «Три солдати» (1921), «Солдатська нагорода» (1926) та «Великий Гетсбі» (1925) відповідно [28, с. 113].

Термін «втрачене покоління» з'явився завдяки Гертруді Стайн. Ця фраза стала відомою, коли гаражний механік у Парижі назвав так свого колегу через його неякісну роботу над автомобілем Стайн. Вона використала ці слова, щоб

схарактеризувати покоління, яке відчуло на себе жахи Великої війни, і Е. Гемінгвей пізніше використав їх як епіграф до свого роману «І сонце сходить», акцентуючи на цьому літературному феномені [55; 12, с. 72].

У прологу до першої частини зібраних праць Е. Гемінгвея ми стикаємося з таким визначенням «втраченого покоління»: «З'явилося покоління, яке зросло на те, щоб знайти всіх богів мертвими, всяку віру в людину – порушеною», – так Френсіс Скотт Фіцджеральд описував ситуацію у своєму романі «По цей бік раю» у 1920 році. Інші автори Еріх Марія Ремарк, Йозеф Рот, Георг фон дер Врінг, Герман Гессе, Томас Манн, Альфред Деблін також часто зображували цей зруйнований світ, де колишні авторитети та ідеали були знищені. З минулим уже не зробиш нічого, а майбутнє виглядає як велика невідомість. Як стверджує лейтенант Раге у романі Ремарка «Повернення» (1931): «Наші ідеали зазнали краху... і ми рухаємося в цьому світі добродесних людей і спекулянтів, наче донкіхоти, що потрапили в чужу країну» [55].

Додатково, як зазначив С. Журба, під терміном «втрачене покоління» розуміють молодих військових, які були на лінії фронту під час Першої світової війни. Більшість з них навіть не закінчила освіту до початку війни [8, с. 188]. «Втрачене покоління» вказує на психологічний стан молодих вояків, які служили під час Першої Світової і по поверненні додому відчували наслідки війни, як фізичні, так і душевні. Після страшних переживань на фронті їм було важко адаптуватися до спокійного повсякденного життя, яке, порівняно з війною, виглядало незначущим [29, с. 40].

Біль і душевні переживання цих людей передавали у своїх творах письменники, котрі на власні очі бачили криваві жахи війни. Сутність цієї течії полягала у вираженні колишніми фронтовиками у своїх творах досвіду молодого покоління, яке пройшло війну і розчарувалося у високих ідеалах, прищеплених з дитинства, втратило орієнтири і не знайшло місця у післявоєнному світі, але котре, всупереч всьому, зберегло вірність моральним ідеалам. Таким чином, німецька література першої половини ХХ століття є надзвичайно важливим та змістовним джерелом для вивчення соціокультурної динаміки цього часу.

Поняття «втраченого покоління» стає важливим ключем до розуміння не тільки літературних творів, а й загальних тенденцій розвитку суспільства, а також долі окремих особистостей в умовах глобальних катастроф та змін.

1.2 Вплив життєвого досвіду Е. М. Ремарка на формування його творчого світогляду

Еріх Марія Ремарк, безумовно, є однією з найяскравіших зірок на небосхилі німецької та світової літератури ХХ століття. Його ім'я тісно пов'язане з тематикою війни, людськими трагедіями, внутрішніми конфліктами та пошуками сенсу життя в руйнівних умовах післявоєнного світу. Письменнику вдалося в унікальний спосіб поєднати глибоку психологічну проникливість із гострою соціальною критикою, що робить творчість особливо актуальною та резонансною у сьогоденні.

Еріх Марія Ремарк (нім. Erich Maria Remarque) (1898–1970) є видатним представником німецької літературної спадщини ХХ століття, визнаним як одним із найбільш глибоких та авторитетних авторів своєї доби. Його романи відображають жорстокість війни, її наслідки для психіки людини, але також показують величезну силу людських почуттів, таких як кохання, і здатність духу відновлюватися після страшних випробувань [52, с. 151].

Аналіз творчості Ремарка отримав широке визнання в зарубіжних літературних дослідженнях. Найглибший вивчений матеріал з його творів зосереджений в Німеччині, зокрема завдяки працям таких вчених, як А. Антковіак, Ф. Баумер, П. Бекес та інші. Великий вклад у вивчення його творів зробили також американські науковці, включаючи Г. Блума, Р. Фірда та Е. Келлі, а також англійські дослідники, серед яких Х. Тімс, Б. Мурдох, К. Баркер та інші.

До проблеми аналізу та інтерпретації творів німецького письменника серед українських дослідників зверталися: академік Національної академії наук України Д. Затонський у низці статей [16], сучасні дослідники А. Болабольшенко [3], К. Галич [6; 5], Т. Хом'як [56], О. Чайка [57], Л. Солодка [52], І. Салтанова

[51], М. Гуменний [9], Н. Левицька [27] та інші репрезентують сучасне осмислення творчості та проблему художнього стилю німецького письменника.

На сьогодні творчість Ремарка залишається в центрі уваги літературних дослідників, мовних експертів та фахівців у сфері перекладу. Він створив понад два десятки різноманітних творів: від романів до сценаріїв і есе [16, с. 190]. Твори письменника, які завойовують серця читачів, неодноразово викликали різноманітні оцінки серед критиків. Основна причина полягає у його високій сентиментальності та спробах неоднозначного осмислення подій в Німеччині між двома Світовими війнами. Більшість його сюжетів має автобіографічний характер, де Ремарк розкриває своє розуміння війни та життя після війни.

Науковий погляд на воєнні події ХХ–ХХІ століття характеризується глибоким аналізом, адже він демонструє руйнівний вплив війни на індивіда [64; 74; 75; 62; 72], розглядається війна та боротьба людини із зовнішніми ворогами та з внутрішніми конфліктами. Романи Е.-М. Ремарка, як стверджує Л. Козубенко, є частиною світової літературної спадщини, оскільки вони досліджують глибокі екзистенційні проблеми людини в умовах воєнного хаосу. Кожен його персонаж має частинку автора, проходячи через жахи війни й ділячись його думками. Більшість творів Ремарка написані від першої особи, дозволяючи читачеві зануритися не лише в дії героїв, але й в їхнє сприйняття навколишнього світу [25, с. 173].

Ранні твори Е. М. Ремарка, такі як «Жінка з молодими очима» (1919 р.) та «Мансарда снів» (1920 р.), не змогли в той час виділитися з маси бульварної прози, яка заповнила німецькі книгарні в період після війни. Хоча вони мали характерні для автора риси – зрозумілу мову, детальні описи і жваві діалоги, сюжети цих книг виглядали тривіально та штучно [40, с. 71].

У віці сімнадцяти років, 1915 року, Е.-М. Ремарка відправили на війну. Проте вже через рік його демобілізували через травми, отримані на фронті [40, с. 72]. 1920-ті роки виявилися дуже важливими для Е. М. Ремарка. Заробляючи на життя як журналіст і літератор, він шукав свій стиль у письменництві. Поворотним пунктом його кар'єри стало видання роману «На

Західному фронті без змін» (1929), який став третьою його книгою, де він відображав власний досвід – трагічні реалії війни, важке повернення до мирного життя та боротьбу зі своєю «інакшістю» у подальшому житті [48, с. 5].

Твір спочатку був опублікований у газетному форматі, після чого через два місяці вийшла його книжкова версія. Лише за одинадцять місяців вже потрібно було здійснити перевидання книги, оскільки її продажі досягли 20 тисяч примірників щодня, а загальний наклад за перший рік перевищив 1,2 мільйона. Через два роки Голлівуд купив права на екранізацію, і Ремарк став одним із найбільш відомих письменників у світі [12, с. 75; 48, с. 5]. Протягом своєї кар'єри Е.-М. Ремарка критикували за надмірний натуралізм і відсутність політичної позиції, але, на ділі, він був активним гуманістом, відданим антифашистом і борцем [12, с. 76].

Після успіху роману «На Західному фронті без змін», Ремарк випустив «Повернення» у 1931 році, що також стосувалося того ж покоління [40, с. 73]. Ця книга слугувала своєрідним продовженням першого роману, хоча автор уже почав переходити від загального контексту до особливого погляду, це чітко викладено письменником у наступному його романі «Трьох товаришах». Основна ідея «Повернення» полягає у долі солдатів після війни, які, повернувшись, потрапили у тяжкі умови життя післявоєнної дійсності. Вони сподівалися, що їх жертви не були марними, але вони відчували зраду соціальної системи. Один із героїв, Брайєр, висловлює думку: «Батьківщина – загарбницькі плани, честь – жадоба до влади, нація – сверблячка діяльності у генералів» [12, с. 79].

Серця героїв у творах Ремарка наповнені безнадією та страхом перед жорстокістю світу. «Повернення» розкриває долі солдатів, яких обійшла війна, але яких роздавила жорстокість післявоєнної реальності. Хоча долі героїв розділились, і «окопного братства» вже не існує, Ремарк намагається зберегти спогади їх спільного минулого, як свідоцтво втраченої невинності та щирості взаємин [12, с. 77-78].

Зі зростанням фашистської ідеології в Німеччині, Ремарк довелося покинути батьківщину. Німецький фашистський уряд позбавив його громадянства, оголосивши його «ворогом держави», що зумовило заборону його творів та публічне знищення [60; 68]. Гітлерівці звинувачували Ремарка у пацифізмі та його твори у намаганні дискредитувати героїку німецьких військових. Коли ці атаки набрали сили, Ремарк вже знаходився поза межами Німеччини, переїхавши спочатку до Франції, а потім до Австрії. Решту свого життя він провів як емігрант. У одному з небагаточисленних інтерв'ю Ремарк називає себе «войовничий пацифістом», і першим кроком, і що виказував світогляд письменника й таке його ставлення до політики фашистської Германії стає відмова ним від присудженого йому нагородження Залізним Хрестом I ступеня [54, с. 88].

З 1932 року Ремарк оселився у Швейцарії, де на берегах озера Ларо-Маджоре у Порто Ронко придбав будинок. Саме у цьому спокійному місці він написав роман «Три товариші», який спочатку було опубліковано у 1938 році англійською мовою в Америці, а згодом в Голландії [40, с. 73].

«Три товариші» (перша назва «Пат») [54, с. 90], вважаються завершенням трилогії Ремарка про «втрачене покоління», до якої також входять «На Західному фронті без змін» та «Повернення». Написані протягом десяти років, ці романи ідеологічно та естетично вважаються трилогією, що висвітлює жахи війни, її деструктивність і страшні наслідки для людства [12, с. 79]. Особливу увагу заслуговує «Три товариші», в якому Ремарк розкриває глибокі почуття та емоції героїв. Це не лише роман про кохання, яке має силу врятувати душу від самотності, але й про його крихкість у жорстокому навколишньому світі [48, с. 10] (Додаток А).

Під час перебування Е.-М. Ремарка у вигнанні в США було створено ще кілька значущих творів, зокрема «Полюби ближнього свого» (1941 р.) та «Тріумфальна арка» (1946 р.), обидва зосереджені на долях емігрантів, що протистояли фашизму. Варто зазначити, що «Тріумфальна арка» отримала

популярність також завдяки голлівудському фільму, хоча багато романів Ремарка успішно адаптували для кіно [40, с. 74].

Популярність письменника серед читачів та, в тому числі у науковій спільноті серед літературознавців та критиків особливо зросла у другій половині 50-х років. Тоді послідовно з'являлися його твори, як нові, так і раніше написані: «Час жити і час вмирати», «Три товариші», «Повернення», «Тріумфальна арка», «Чорний обеліск», «Життя в борг». Спрощеність сюжетів, мелодраматичність, недосконалість опису персонажів, грубий гумор, але також їх щира гуманність зробили книги Ремарка особливо улюбленими серед американських читачів [61; 78; 66; 70].

В цих творах персонажі часто переживають внутрішні перетворення, приходять до глибокого розуміння своєї сутності та викликів існування. Власний досвід Ремарка, пов'язаний з його участю у Першій світовій війні, виявив йому руйнівні наслідки нацизму, спонукаючи письменника взяти активну антифашистську стійку і боротися за цінності гуманізму [64; 80; 73; 79]. Переслідування у вигляді публічного спалювання його книг, вигнання з рідної країни та виклики життя на еміграції не лише стали для нього справжнім випробуванням, але й підкреслили його незламну віру в гуманістичні ідеали [52, с. 152].

Головний персонаж у творах Е. М. Ремарка часто є символом самотності, людиною, що не має родинного затишку чи стійкого дому [64]. У цьому контексті можна говорити про певний архетип героя за мотивами Ремарка – персонажа, який відображає авторське бачення світу. Ці характеристики найбільш повно відтворені у романах «Тріумфальна арка» (1946) та «Чорний обеліск» (1956) [49].

У своєму творі «Час жити і час помирати» (1954), Е. М. Ремарк вже з перших рядків ділиться настроєм німецьких військових, які усвідомили неминучий крах гітлерівської ідеології. Він також заглиблюється в питання відповідальності за злочини, вини та співучасть, аналізуючи можливості очищення покоління від спадщини фашизму [12, с. 81].

У своєму романі 1956 року «Чорний обеліск», одному з найвідоміших із його пізніх творів, Е. М. Ремарк зосереджується на темі «втраченого покоління», зображуючи гіркі будні молоді, яка вижила на полях бою Першої світової війни. Проте, жоден з його наступних творів не досяг такої художньої майстерності, як «На Західному фронті без змін» [40, с. 74].

«Тіні в раю» стала останньою книгою письменника, що вийшла після його смерті у 1971 році (Е.-М. Ремарк пішов з життя у 1970 році на 72-му році життя). Цей роман, який гармонійно поєднується з іншими його творами, став завершальним акордом у його неперевершеному літературному доробку. Весь творчий шлях Ремарка виглядає як унікальне і завершене явище, де час лише підкреслив його таланти як літератора та психолога [40, с. 74].

Творчість Е. М. Ремарка охоплює значущі етапи німецької та світової історії, від Першої світової війни до поствоєнних років, включаючи період Веймарської республіки та епоху фашизму в Німеччині. Попри різні історичні контексти, в його творах можна відчуті постійні мотиви, проблематику, характерний для нього підхід до зображення героїв. Його основні романи тісно переплетені між собою, створюючи мовби хронологію однієї людської долі у столітті сповненому трагедій, яка частково відображає життя видатного німецького письменника.

Основні теми романів письменника включають [12]:

- аналіз долі «втраченої генерації» (як у романах «На західному фронті без змін», «Повернення» та «Три товариші»);
- протистояння фашизму (ілюстроване у «Час жити і час помирати»);
- досвід еміграції тих, хто втік від гітлерівського режиму (представлено у «Люби ближнього свого»);
- аналіз причин появи фашизму та попередження про його небезпеки (акцентовано у «Чорний обеліск»).

Особливості творчості Е.-М. Ремарка [12, с. 81]:

- письменник виділяється своєю ліричною прозою;

- його романи мають конфесійний характер, викладені у формі репортажу;
- оповідання ведеться від імені головного героя;
- тісний зв'язок між героєм і автором виділяється через спільні риси характеру та фрагменти біографії, а світогляд героя відображає досвід автора;
- головний герой часто є колишнім вояком, який глибоко проти війни;
- війна зображена як особистий травматичний досвід героя;
- детальний аналіз психіки ветерана, його емоційний спектр;
- герої мають виразну індивідуальність;
- основною ідеєю є трагедія людини, покоління, нації, і в кінцевому підсумку, людства;
- постійна тема самотності пронизує його творчість;
- час стає активним елементом сюжету;
- особлива увага приділяється жахам війни, її абсурдності і гротескності;
- Ремарк часто користується експресіоністською методикою;
- контрасти між красою природи та людською долею;
- природа служить фоном для людських емоцій і відношень, але водночас є байдужою до них;
- головні герої не завжди повністю розкриті, адже акцент робиться на ціле покоління, яке шукає віру та надію в суворих часах.

Як і багато його персонажів, Е.-М. Ремарк пережив жахи Першої Світової Війни, спробував себе в численних професіях і діяльностях, відчув на собі гніт гітлерівського режиму. До того, як відкрити для себе світ літератури, він мав досвід роботи в компанії з продажу пам'ятників, був органістом, вчителем, автомобільним гонщиком, журналістом і працівником в рекламному агентстві. Хоча Е.-М. Ремарк особисто не брав участі в Другій світовій війні, подібно до Ернста Гребера, головного героя «Часу жити і часу вмирати», його особистий і життєвий досвід глибоко віддзеркалювався в його творах. Відчуття війни,

фашизму і болю своєї епохи та рідної країни пройшли через його душу. В одному з інтерв'ю Е.-М. Ремарк зазначав, що «За все, що сталося, я відчуваю в якійсь мірі й особисту відповідальність. Адже я теж німець. Я повинен був щось зробити» [41, с. 202].

Війна, така, яку описав Е. М. Ремарк, є жахливою і беззмістовною. Це свідчення жорстокості, яка знищує фізично і морально людину: навіть ті, хто виживає, часто втрачають свою сутність. Обличчя, яке визначає ідентичність людини, приховане за протигазом. Виховані на високих ідеалах, молоді люди, які відправлялися на війну одразу після школи, зіткнулися з реальністю, де ці ідеали не знаходили свого місця, особливо в умовах війни. Культурні цінності і традиції руйнувалися під тиском жорстокої реальності.

С. Журба наголошує на тому, що митці намагаються розкрити глибокий внутрішній світ своїх героїв у контексті тодішніх подій, з'ясовуючи їх героїчне минуле та трагічні сучасні реалії. Такі персонажі виступають як видатні особистості, які під час війни прагнуть до самореалізації та слави. Однак у мирний період вони стикаються зі зруйнованими мріями, відчуттям безпорадності у мирному житті та у соціумі, розбіжностями між своїми ідеалами та навколишньою дійсністю [19, с. 196-197].

Філологи І. Безбородих та Н. Левицька підкреслюють, що автору вдається демонструвати тісний зв'язок героїв із їхнім історичним контекстом. Вони не можуть ізолювати своє життя та почуття від трагічних подій, які відбуваються навколо, і будь-яка спроба відвернутися від цієї реальності заздалегідь приречена на невдачу [1, с. 11].

Отже, підсумовуючи, можливо зазначити, що творчість Еріха Марії Ремарка, що є віддзеркаленням важливих історичних та соціокультурних моментів ХХ століття, залишається не тільки частиною світової культурної спадщини, але й незмінним джерелом натхнення для аналізу та рефлексії сучасних подій та тенденцій. Його літературний внесок у розуміння людської долі в умовах катастроф та соціальних змін завжди буде актуальним та цінним для науковців, літераторів та широкого кола читачів. Однак, попри певну

кількість праць, присвячених творчості Е.-М. Ремарка, у сучасному літературознавстві й критиці бракує досліджень, які розкривають концепцію героїв в літературному доробку письменника відповідно до проблеми покоління сучасної молоді.

1.3 Художні та психологічні особливості трилогії Е. М. Ремарка «На Західному фронті без змін», «Повернення», «Три товариші»

Трилогія Еріха Марії Ремарка об'єднує три його романи, написані автором приблизно в одному часовому проміжку його літературної творчості являє собою глибокий і багатогранний літературний аналіз трагічних наслідків Першої світової війни. Ці твори, хоча і не пов'язані між собою безпосередніми сюжетними лініями, тематично об'єднані спільними мотивами втрати, розчарування та відчуженості, які є характерними для поняття «втраченого покоління».

Ця трилогія Еріха Марії Ремарка, яка включає твори «На Західному фронті без змін», «Повернення» та «Три товариші», становить собою витончену літературну спробу осмислити та виразити глибокі соціальні та особистісні трансформації, що відбувалися у Німеччині та Європі в період міжвоєнних років. У цій трилогії Е. М. Ремарк, відомий своїм проникливим зображенням війни та її наслідків, розкриває різні аспекти втраченого покоління через призму особистих історій своїх героїв.

Дослідники творчості Е. М. Ремарка та безпосередньо трилогії, що об'єднує його досвід участі у війні та пост воєнного життя (Г. Даваиденко, О. Чайка, І. Журавська, Л. Завальська, А. Кисельова, М. Гуменний, Л. Солодка, І. Помазан, Л. Козубенко та інші) [14; 13; 18; 23; 9; 52; 40; 26] загалом відзначають, що аналіз та інтерпретація трилогії Е. М. Ремарка займає важливе місце в дослідженнях як німецької літератури ХХ ст., так і світової загалом. Науковці літературознавці, філологи, історики, літературні критики та культурологи вивчають ці твори в контексті історичних подій, що охоплюють Першу світову війну та міжвоєнний період, звертаючи особливу увагу на

внутрішній світ персонажів та їхні реакції на зовнішні впливи. Це дозволяє глибше зрозуміти, яким чином війна формувала свідомість цілого покоління та вплинула на їхні життєві траєкторії.

«На Західному фронті без змін» як Відображення великої Війни.

Роман «На Західному фронті без змін» (1929) являє собою найбільш відверте та жорстке зображення війни з усієї трилогії. Описуючи переживання молодих німецьких солдатів на фронті Першої світової війни, Ремарк відкриває читачеві кричущу реальність військового життя, відчай і безнадію, що відчують воїни. Він не лише зображує фізичні жахіття війни, але й психологічну травму, що накладає відбиток на ціле покоління, розриваючи їхні уявлення про мирне життя та майбутнє.

Багато літературознавців вважають роман «На Західному фронті без змін» автобіографічним і саме тому досліджують жанр автобіографії у творчості Е. М. Ремарка на прикладі цього роману [69; 77; 65; 75; 61; 76]. Розвиток автобіографічного жанру активно почався, коли автори стали «списувати» власні твори зі свого життя, надаючи їм власного тлумачення, доповнюючи та ідеалізуючи. Такий тип розповіді вважають мемуарним (тобто зараховують до літератури факту), проте багато дослідників виокремлюють автобіографічний жанр як різновид художньої літератури. Явище автобіографізму в художній літературі визначається такими рисами [36, с. 33]: фрагментарність, ретроспективність, тотожність між автором і оповідачем, автофікція.

Роман Е. М. Ремарка «На Західному фронті без змін», який найбільшою мірою належить до визначення дефініції «втраченого покоління», з'явився напрочуд своєчасно. Попри те, що 1929 році, коли роман побачив світ війна, про яку у ньому йдеться, вже понад десять років тому скінчилася і здавалося майже десятиліття вистачить, аби притупити у свідомості спогади про цей страшний злочин, як зауважує І. Помазан про Першу світову війну, якій присвячений роман «На Західному фронті без змін», автор знав не з чуток [40, с. 72]. У цьому романі Ремарк виступив не просто як очевидець трагічних подій, а як учасник і жертва.

Ремарк крізь постать одного солдата показує всю війну, якою вона є, і трагедію окремої людини у ній [15, с. 40].

Подій відбувається небагато, та і ті повторюються із страхітливою одноманітністю – про це можна здогадатися вже із заголовка книги. Бої на передовій змінюються днями затишшя, а потім хімічна атака, знову бій, знову затишшя, коротка відпустка, під час якої Пауль має нагоду побачити рідних, і – повернення на передову. Мова книги проста, навіть скупа, але небагатослівні описи людей, деталей і картин природи запам'ятовуються завдяки точності, яскравості барв і шокуючій натуралістичності, яка здається часом зайвою. Тут цілком можна помітити вплив експресіонізму – провідної течії в німецькому мистецтві й літературі напередодні Першої світової війни [40, с. 72].

На початкових сторінках твору Еріха Марії Ремарка читачі зустрічаються з повсякденним життям на фронті Першої світової війни через досвід звичайного солдата, Пауля Боймера. Пауль, який добровільно пішов на війну в ім'я захисту німецької культури, розмірковує про своє життя до війни, коли він займався поезією і почав писати драму «Саул». Він роздумує про різницю між своїм поколінням та старшими, вказуючи на те, що старше покоління мало більш міцний зв'язок з минулим через сім'ю, професію та інтереси, які війна не змогла порушити.

Натомість у молодих, таких як він, 20-річних, були лише батьки та іноді дівчина. Він вважає, що це не надто багато, враховуючи, що молоді люди ще не знайшли свого місця у житті: «Окрім того, ми майже нічого не знали: у нас були свої мрії, захоплення і школа, більше ще нічого не встигли пережити. І від цього нічого не залишилося. Ми ще не встигли пустити коріння – війна нас знищила». Пауль також описує військове навчання, яке солдати пройшли протягом приблизно десяти тижнів, підкреслюючи, що за такий короткий час їх перевиховали більше, ніж школа за десять років.

Він роздумує про це, зазначаючи, що в армії більшу вагу мали зовнішні атрибути, а не глибокі знання чи особистісні якості: «Ми переконалися, що тут усе вирішує не розум, а щітка для взуття, не думка, а розклад, не воля, а муштра.

Ми стали солдатами з доброї волі, із ентузіазму; але тут робили все, щоб знищити у нас це відчуття. Якби нас послали в окопи без такого загартування, більшість із нас, напевно б, збожеволіла. А ми виявилися підготовленими до того, що на нас чекало» [48, с. 24]. Ці роздуми Пауля відображають глибокі внутрішні конфлікти та переживання молодого покоління того часу, що були змушені стикатися з реаліями війни [77; 65]. Це висвітлює як швидкість, з якою молоді люди були втягнуті у військовий конфлікт, так і глибоку трансформацію їхніх цінностей та світогляду, що відбулася під впливом військових реалій.

Цитата з твору глибоко ілюструє внутрішній конфлікт героїв: «Протягом десяти тижнів ми проходили військове навчання, і за цей час нас перевиховали дужче, ніж за десять років у школі. Нас переконували, що натертий до блиску гудзик важливіший, ніж чотири томи творів Шопенгауера. Попервах здивовані, далі пригнічені й урешті збайдужілі, ми зрозуміли, що тут вирішальне значення має не душа, а шітка до взуття, не думка, а дисципліна, не воля, а муштра. Ми стали солдатами добровільно, пройняті ентузіазмом; але тут робили все, щоб вибити з нас це почуття» [5, с. 24]. Таким чином, роман Ремарка не лише ілюструє історичні події, але й відображає емоційний та психологічний вплив війни на молоде покоління, підкреслюючи трагічну реальність втраченого покоління.

Науковці (Г. Давиденко, Г. Стрельчук та Н. Гринчак, Я. Ковальова, Т. Черкашина, І. Тітов, О. Передера та інші) [12; 24; 58; 54] вказують на наявність автобіографічних елементів у романі. Автор через свого героя Пауля демонструє переживання втрати своїх друзів Кеммеріха та Вольфа. Пауль згадує фронт, який він описує як зловісний вир: «Ще далеко до його центру, ще ми в спокійній воді, та вже відчуваємо ту силу, що всмоктує, тягне до себе, тягне поволі, неминуче, легко долаючи наш опір. Але із землі, з повітря в нас вливаються сили для боротьби, найдужче з землі. Нікому земля не дає стільки, як солдатові... вона – його єдиний друг, його брат, його мати; він звіряє їй свій страх стогоном і криком, і вона мовчки боронить його, тоді знову відпускає на якихось десять

секунд трохи пробігти й ще трохи пожити, а згодом знову ховає його, часом – назавжди» [48, с. 43-44].

Головний герой роману помер у жовтні 1918 року, лише за кілька тижнів до завершення війни. Його смерть припала на день, коли на фронті панував мир і спокій, а всі звіти зазначали лише одне: «На Західному фронті без змін» – «Він упав долілиць і лежав, немов заснув. Коли його перевернули, то побачили, що він, мабуть, недовго страждав; його обличчя мало такий спокійний вираз, наче він був навіть задоволений з того, що все саме так скінчилося» [5, с. 196]. Автор підкреслює абсурдність війни, вказуючи на її безглуздість і необхідність її відсутності у світі. Смерть простого солдата залишилася непоміченою, адже таких втрат було безліч [12, с. 76].

У контексті нашого дослідження творчості Ремарка, в романі «На Західному фронті без змін» відображено, як зауважує І. Пономаренко певний тип поведінки, що формується під впливом воєнних обставин [41, с. 201]. Солдати, які змушені діяти під впливом інстинкту, цінують кожную мить, не звертаючи уваги на те, що виходить за межі їх безпосереднього досвіду, і фокусуються на першочергових потребах. Наприклад, у госпіталі помирає Кеммеріх, і його друг Мюллер, замість того щоб замислитися над смертю товариша, думає про його взуття: «Якби ті чоботи були ще хоч трохи потрібні Кеммеріхові, Мюллер волів би краще бігати босоніж по колючому дротові, ніж думати про те, як тими чобітьми заволодіти» [48, с. 23].

Це відображає жорстоку, але реалістичну моральну позицію, що формується в умовах війни. У романі Ремарка більшість персонажів є гарними людьми, змушеними діяти в складних умовах, а погані персонажі складають меншість. Різниця між ними відображається не стільки через характер, як через соціальну приналежність, зокрема до певного покоління, а не до соціального шару. Під «соціальним» у цьому контексті розуміється приналежність до покоління, а не до соціального класу. Погані персонажі у романі – це дорослі, які зваблюють молодь фальшивими ідеалами вітчизни, обманюють їх та відправляють на смерть у ім'я цього ідеалу.

У передмові до свого знаменитого роману «На Західному фронті без змін», який вперше з'явився у серії публікацій у 1928 році в берлінській газеті «Фозіше цайтунг» та був опублікований окремим виданням роком пізніше у берлінському видавництві «Пропілеєн-Ферлаг» [37, с. 90], Еріх Марія Ремарк писав: «Ця книга не є ні звинуваченням, ні сповіддю. Це тільки спроба розказати про покоління, яке погубила війна, про тих, хто став її жертвою, навіть якщо врятувався від снарядів». Роман здобув величезний успіх, порівнянний у німецькій літературі лише з впливом «Страждань юного Вертера» Гете, і був перекладений більшістю європейських мов [40, с. 71].

Слова Е. М. Ремарка у передмові до «На Західному фронті без змін» підкреслюють основну мету його творчості: відображення долі «втраченого покоління», яке постраждало від війни не тільки фізично, але й морально. Ремарк зосереджує увагу не на політичних чи військових аспектах конфлікту, а на людських емоціях та переживаннях. Його роман став голосом покоління, яке втратило своє майбутнє в результаті війни. Успіх роману свідчить про те, що він відгукнувся у серцях читачів, відображаючи їхні власні почуття та переживання.

Таким чином, у романі «На Західному фронті без змін» Е. М. Ремарк відображає найбільш актуальні суспільні тенденції і глобальні історичні події, на чому наголошує І. Лех [29, с. 41]. І головне при цьому, як зазначає М. Глюдз: «Ремарк оспівував вказану проблематику у яскравих сюжетах, через колоритні характери, барвистою поетичною мовою. Це і зробило його з першої третини ХХ ст. і до наших днів найпопулярнішим письменником для масового читача у цілому світі» [7].

Оперуючи поняттям «свій – чужий», І. Лех дотримується позиції, яка розглядає твори Ремарка з гуманістичної і антифашистської позицій. Говорячи про гуманізм Ремарка, автор дотримується думки, що життя залишається для Е.-М. Ремарка цінністю, «з загибеллю людини кожен раз гине світ, цілий всесвіт» [29, с. 42].

Тому не дивно, як зазначає І. Помазан, що головний герой часто використовує займенник «ми» замість «я», навіть тоді, коли опиняється сам на

сам зі своїми переживаннями (як це часто трапляється у романах Ремарка, Пауль поступово втрачає усіх своїх друзів). Саме цей колективний займенник «ми» дозволив великій кількості читачів, які були кинуті своїми урядами на вітвар війни, упізнати себе у головному герої роману «На Західному фронті без змін» [40, с. 73].

М. Гуменний та В. Гуменна відзначають, що стиль антивоєнних романів формується через здатність авторів виражати реальність через художню пристрасть. У кожного автора антивоєнного роману існує унікальний наративний ритм, особлива структура та високий рівень художньої майстерності. У цьому контексті твори Ремарка виділяються своїм глибоким ліризмом [10, с. 25]. Екзистенційні аспекти авторського вираження знаходять втілення у драматично-трагічному пафосі об'єктивного оповідання, який відображає світогляд персонажів [8, с. 25]. У творах Ремарка відбувається перехід від конкретно-аналітичного зображення соціально-моральних аспектів війни до морально-етичного розгляду на загальнолюдському рівні [10, с. 25].

Як зауважують О. Навозняк та З. Лановик: «слава за роман «На Західному фронті без змін» дала можливість Еріх Марія Ремарку написати своє ім'я на дошці найвизначніших письменників ХХ століття» [36, с. 33]. М. Глюдз наголошує: «Ремарк, у свою чергу, значно перевершує багатьох елітарних авторів, бо пише не для вічності, як вони, а для загальнолюдського сьогодення, через що і залишається постійно затребуваним письменником» [26].

Аналізуючи тему дружби у творчості Ремарка, особливо в романі «На Західному фронті без змін», ми бачимо яскраві та емоційно насичені описи дружби між солдатами. Однак, з часом, стає зрозуміло, що долі колишніх бойових товаришів розходяться дуже відмінними шляхами. У своїх наступних романах, «Повернення» та «Три товариші», Ремарк розвиває цю ідею, припускаючи, що фронтовики, які пережили жахи війни, не зможуть більше змиритися з військовою агресією та мілітаризмом, у них автор досліджує складність повоєнного життя та внутрішніх перетворень, які відбуваються з людьми після війни.

І. Пономаренко зауважує, що основні романи Ремарка внутрішньо зв'язані між собою. Це ніби хроніка єдиної людської долі в трагічну епоху, хроніка багато в чому автобіографічна [41, с. 202].

«Повернення»: історія про Відчуження та Розчарування.

У романі «Повернення» (1931), Ремарк фокусується на післявоєнному світі та викликах, з якими стикаються ветерани після повернення до цивільного життя. Цей роман відображає глибоке відчуження та розчарування, що впливають із зіткнення воїнів зі світом, який змінився невпізнанно під час їх відсутності. Крізь призму постатей головних героїв, Ремарк показує, як війна безповоротно змінює особистості, залишаючи їх відірваними від колишніх звичайного життя, чужими у власному домі. Ремарк майстерно передає внутрішній конфлікт героїв, які борються за знаходження свого місця в післявоєнному суспільстві, що переживає економічні та соціальні потрясіння.

Цей твір, який виник у відгуку на успіх роману «На Західному фронті без змін», також звертається до проблем втраченого покоління. У ньому автор описує перші місяці після війни, які відкривають ще більшу відчайдушність та печаль серед тих, хто опинився беззахисним перед обличчям суворої реальності без видимих шляхів до порятунку.

Як епіграф до цієї книги Е. М. Ремарк обрав слова: «Солдати, яких повернули вітчизні, прагнуть знайти шлях до нового життя» [48, с. 199]. Саркастичний підтекст цих слів відкривається наприкінці книги, коли герой, не знайшовши собі місця в післявоєнному світі, відправляється у подорож, сподіваючись знайти місце, де зможе почуватися корисним [23, с. 153].

Повернення розгромленого німецького війська до революційної Німеччини відбувалося в умовах, коли невпевненість охоплювала солдатів. Вони не розуміли, що відбувається, звикнувши до дії. Революція викликала в них почуття, що потрібно щось робити, але все обмежувалося лише словами. «Нас охоплює неспокій. Ми не розуміємо, що відбувається. Ми звикли діяти. Адже це революція! Значить, треба щось робити. Але чоловік нагорі все говорить та

говорить. Він закликає до спокою і розсудливості, хоча всі стоять дуже тихо та спокійно» [48, с. 262].

Післявоєнна дійсність виявилась ще більш заплутаною та незрозумілою для героїв Ремарка, ніж сама війна. Вони сприймали повоєнну Німеччину як чужу країну, де люди говорили незнайомою мовою. Ремарк через героя свого роману звертається до читача зі словами, які складають повну картину того, що відбулося: «Ми вже не молодь. Ми вже не хочемо завойовувати світ. Ми втікачі. Тікаємо від самих себе. Від свого життя. Нам було по вісімнадцять років, ми тільки починали любити життя і світ, а нам довелося стріляти в них. Перший снаряд влучив бб у наше серце. Нас відрізано від справжньої діяльності, від прагнень, від прогресу. Ми вже не віримо в них: ми віримо у війну [48, с. 55-56].

Для них, які не знайшли себе у революційних діях, прийняття революції було складним. «Вона їх роз'єднала. Їм здавалось, що єдина опора – це давня фронтова дружба, але вона вже не була для них захистом від смерті, і багато хто з фронтовиків, не знайшовши виходу з облуди страху і самоти, закінчили життя самогубством» [12, с. 77].

У контексті нашого аналізу трилогії Ремарка, історія Ернста Біркхольца у романі є продовженням долі Пауля Боймера. Від імені Ернста розкривається історія розпаду фронтового братерства. «Один за одним залишили життя герої Ремарка: учорашній бойовий командир стріляв у свого солдата, який опинився на іншому боці барикади. Дехто наклав на себе руки, збожеволів, інших кидали за ґрати, а дехто вибився в інфляційні мільйонери». Повернення до миру виявилось неможливим, а міжособистісні відносини розкладені грошима та соціальною нерівністю.

Переживання героїв Ремарка відображаються у словах одного з них, Брайера: «Батьківщина – загарбницькі плани, честь – жадоба до влади, нація – сверблячка діяльності у генералів». Життя здається марним та обезціненим. Герої роману, які вижили, але не знайшли свого місця у мирному житті, бачать лише «фальш, пихату нікчемність і безпомічне самовдоволення».

Ернст, повторюючи життєвий шлях самого Ремарка, стає вчителем, намагаючись навчити дітей новому розумінню «батьківщини» і любові до природи. Однак він усвідомлює свою безпорадність: «Чого я можу навчити вас? Показати вам, як зривають кільце з ручної гранати та кидають її в людину? ... Зобразити, як стогнуть, коли куля влучає у живіт, як хриплять прострілені легені та який свист виривається з горла в поранених у голову? Крім цього я нічого не знаю! Крім цього, я нічого не навчився!» [48, с. 391]. Молодь продовжує виховуватися у мілітаристському дусі, відображаючи збережену військову ідеологію.

Попри пережиті страждання, Ернст знаходить внутрішній спокій у простих радощах буття: «Може, я ніколи не буду щасливий, може, війна знищила цю можливість, і я всюди буду трохи чужим і ніде не відчую себе вдома, але ніколи, я думаю, я не відчую себе безнадійно нещасним, бо завжди буде щось, що підтримає мене, – хоча б мої ж руки, або зелене дерево, або подих землі» [48, с. 460].

Таким чином, оптимізм і внутрішня сила людини, яка пережила гіркоту війни, здобуває верх над життєвими випробуваннями. Цей оптимізм, хоч і слабкий та обережний, відображає непорушність духу і твердість волі героїв, які, попри всі втрати, зберігають віру в себе та знаходять утіху у простих речах.

У своїх творах Е. М. Ремарк проводить чітку лінію між «нашими», тобто фронтовиками, які бачили жахи війни, та «не нашими» – тими, хто не пережив подібних випробувань. Цей поділ не означає ворожості автора або його героїв до тих, хто не брав участь у бойових діях, але підкреслює глибоку різницю в досвіді та світосприйнятті між цими групами [12, с. 78].

У творах Ремарка війна переважно критикується з огляду на те, що вона зробила з людиною, з людьми: «Ми обпеклися на фактах, ми розрізняємо речі, як гендлярі, й розуміємо необхідність, як різники. Ми вже не безжурні, ми страшенно байдужі. Можливо, ми зостанемося живі, але чи будемо насправді жити?» [48, с. 88].

Ернст Біркхольц, як і багато інших героїв Ремарка, натрапляє на труднощі у пошуках сенсу після війни. Його спроба стати вчителем та передати нове розуміння батьківщини та любові до природи зустрічається з реаліями, що демонструють незмінність воєнної ментальності. Його внутрішні роздуми та прагнення до самовдосконалення через повагу до природи і простих життєвих радощів відображають зусилля втраченого покоління знайти місце у зміненому світі. Ці елементи творчості Ремарка відкривають широкий спектр тем та ідей, які він досліджував у своїй літературі, відображаючи складний процес адаптації ветеранів після війни.

Е. М. Ремарк знову торкається теми посттравматичного синдрому молодих солдатів, що повернулися додому і борються з адаптацією до звичного світу. Автобіографічні мотиви відчуваються у творі, де головний герой, Ернст, після повернення з війни закінчує вчительські курси і починає працювати у сільській школі. Пропрацювавши рік, він повертається додому і спробує влаштувати своє життя, працюючи на різних роботах, але відчуває спустошеність та непотрібність усього навколишнього. Досвід Ремарка, пов'язаний з роботою в клініці для душевнохворих (де він грав на органі біля церкви), знаходить своє відображення у романі через епізод, коли головний герой відвідує в клініці свого колишнього товариша по війні.

«Три товариші»: пошуки Значення та Солідарність.

Останній твір Е. М. Ремарка до Другої світової війни, «Три товариші», був опублікований у 1938 році, спершу англійською мовою в Америці, а потім у Голландії. Роман переносить читача в початок 1930-х років, період світової економічної кризи та політичних заворушень у Берліні на тлі наростання гітлерівської влади. Е. М. Ремарк залишається вірним своєму стилю оповіді – проста мова, лаконічні описи, розгорнуті діалоги, які займають значну частину тексту [40, с. 73].

Сюжет роману базується на історії трьох друзів, які ведуть нерентабельну автомобільну майстерню та намагаються врятувати її від банкрутства. Головний герой, Роберт Локамп, розповідає історію від першої особи, поступово

втрачаючи всіх друзів. Один з них, Ленц, гине від рук «хлопців у високих чоботях» (ймовірно, нацистських штурмовиків, хоча Ремарк уникає прямої політичної референції). Померла від туберкульозу й кохана героя на ім'я Пат. Ця трагічна ситуація збалансована іронічним підходом героя до реальності: «Якщо не посміятися з двадцятого сторіччя, то хоч вішайся. Проте й сміятися довго не можна. Бо хотілося, власне кажучи, плакати» [48, с. 644].

Роман «Три товариші», хоча й є частиною трилогії, відрізняється від попередніх робіт більшим акцентом на міжособистісні відносини та пошук особистого щастя в умовах, що залишилися після війни. Е. М. Ремарк розгортає історію трьох друзів, їхніх взаємин, кохання та боротьби за виживання у ворожому світі, який продовжує кидати їм виклики. Через їхні історії Ремарк демонструє, як війна та її наслідки впливають на звичайне життя, змушуючи людей шукати втіху та підтримку один в одному. Цей роман не лише глибоко осмислює втрати та травми, але й підкреслює важливість людської солідарності та здатності до емпатії у важкі часи. Більш детально цей роман буде проаналізовано у наступному розділі даної роботи.

Тематичний та хронологічний зв'язок романів.

Об'єднання романів «На Західному фронті без змін», «Повернення» та «Три товариші» в трилогію не було випадковим чи формальним. Ці твори зв'язані між собою хронологічною послідовністю та тематичною глибиною. Кожен роман представляє різні аспекти досвіду втраченого покоління: від безпосередньої участі у війні до післявоєнного відчуження та спроби знайти новий сенс життя у післявоєнному світі. Ремарк змальовує еволюцію досвіду цього покоління, починаючи з руйнівних подій на фронті, переміщуючись до внутрішньої боротьби солдатів, що повернулися додому, і завершуючи потребою у взаєморозумінні та підтримці.

Твори Е. М. Ремарка про війну – це сповіді, подані у формі репортажів, і репортажі, що є, власне, сповідями, своєрідні химерні сплави того й того. Оповідь у таких творах ведеться найчастіше від першої особи, від особи героя,

який, проте, страшенно схожий на самого автора, переймає в нього риси характеру і багато фактів біографії [17].

Трилогія Ремарка як відображення еволюції німецької літератури першої половини ХХ ст. В сучасному науковому вимірі трилогія Ремарка була предметом недостатньо численних досліджень та аналізів українських науковців.

Однак основну їх увагу привертають психологічні аспекти творів, зображення війни та її наслідків, а також зміни в соціальних та особистісних цінностях героїв (Л. Завальська, А. Кисельова, Г. Давиденко, О. Чайка, Н. Гричаник, М. Кушнерьова, І. Журавська та інші). Вивчаючи трилогію Ремарка, вони наголошують на еволюції ключових тем: втрати, розчарування, ідентичності, та пошуку сенсу.

У романі «На Західному фронті без змін» головний акцент зроблено на безпосередній жорстокості та абсурдності війни, «Повернення» переносить фокус на внутрішній світ ветеранів і їхній досвід адаптації до післявоєнного життя, а «Три товариші» надає увагу міжособистісним відносинам та спробам знайти світло в темряві післявоєнного часу. Ця послідовність показує не лише розвиток історичних подій, але й розвиток психологічного стану персонажів та їхнє сприйняття світу. Водночас дослідники виділяють окремі характерні для цих романів аспекти [23; 14; 13; 15]:

1. Е. М. Ремарк майстерно використовував ліричну прозу для створення своїх творів.
2. Його романи є своєрідними сповідями, поданими у формі репортажу.
3. Розповідь у творах Е. М. Ремарка часто ведеться від першої особи.
4. Сповідальна проза Е. М. Ремарка характеризується паралелями між головним героєм та автором як у характері, так і в біографії, де життя героя-автора відображається через його світогляд.
5. Герой-автор у Ремарка – це часто досвідчений солдат, який глибоко ненавидить війну і активно її заперечує.

6. Світ війни у його творах поданий як глибоко особисте переживання героя.
7. Автор ефективно використовує психологічний аналіз для вивчення внутрішнього світу колишнього солдата-фронтовика.
8. Персонажі у творах Е. М. Ремарка – це виразно окреслені індивідуальності.
9. Основною рушійною силою сюжету є трагедія людської долі, трагедія покоління та народу, загальнолюдська трагедія.
10. Тема самотності пронизує багато творів Ремарка.
11. Час впливає на саму структуру сюжету роману.
12. Особливу увагу Е. М. Ремарк приділяє фронтовому побуту, його протиприродності та гротескності.
13. Стиль Ремарка наближається до експресіоністської патетики в зображенні фронтового життя.
14. У більшості його творів відчувається гротескність описів і ідеалізація героїв, часто використовується внутрішній монолог.
15. Нищівний реалізм у творах Е. М. Ремарка іноді переходить у скептицизм і песимізм, з відбитками впливу «філософії життя» та натуралізму.
16. Письменник прославляє оптимізм, гуманність та незламність людини, підкреслюючи важливість фронтової дружби.
17. Ремарк часто використовує сентиментальність як форму опору реаліям життя.
18. Протиставлення краси природи та жорстокості людського існування є характерним для прози Е. -М. Ремарка.
19. Природа у творах Ремарка служить фоном, на якому виразно виділяються людські страждання та біль, щодо яких природа залишається байдужою.
20. Характери персонажів часто не розписані детально, оскільки акцент зміщено з індивідуальності на загальну долю цілого покоління, мільйони тих, хто

втрата віри, але продовжував прагнути до неї, хто впав у відчай, але не втратив надію.

Ці характеристики творчості Ремарка відображають глибину його літературного стилю та спосіб, яким він зображував теми війни, людського болю та страждань, що є центральними для нашого дослідження його трилогії.

Таким чином, трилогія Е. М. Ремарка відіграє ключову роль у розвитку німецької літератури першої половини ХХ століття. Через свої твори Ремарк не тільки висвітлює події свого часу, але й робить важливий внесок у літературну традицію, показуючи перехід від традиційних наративів до більш глибокого та психологічно насиченого зображення війни та її наслідків. Його твори відображають переосмислення ідентичності, соціальних цінностей та моральних орієнтирів в умовах кризи та змін, що були характерними для того періоду.

Необхідно підкреслити також значущість трилогії Ремарка не тільки в контексті німецької літератури, але й у світовій літературній спадщині. Ремарк, як автор, вдало поєднав у своїх творах глибокий психологічний аналіз з точним історичним контекстом, створюючи твори, які залишаються актуальними і зрозумілими для людей різних поколінь. Його трилогія продовжує впливати на сприйняття історії, війни та її наслідків у сучасному світі, а також робить важливий внесок у розуміння складних моральних та етичних питань, які виникають в умовах конфліктів та соціальних змін.

Письменник змальовує складний стан людини, її адаптацію після війни до мирного життя. Персонажі романів Е. -М. Ремарка «На Західному фронті без змін» та «Три товариші» почуваються непотрібними в новому суспільстві [19, с. 191]: «Та нас і не зрозуміють, адже перед нами є старше покоління, яке хоч і перебуло разом із нами всі ці роки тут, на фронті, але ті люди вже мали до того й родину, і фах, тож тепер вони повернуться на свої колишні місця і забудуть урешті про війну; а за нами підростає покоління, подібне до нас, тих, якими ми колись були, для нього ми станемо чужі, й невдовзі воно зіпхне нас зі свого шляху. Ми зайві самі собі, та ми житимемо й далі, дехто пристосується, інші підкоряться долі, а багато хто не дасть собі ради. Проминуть роки, і ми загинемо»

[48, с. 195], – з гiркотою говорить Пауль Боймер, герой «На Захiдному фронтi без змiн».

На його риторичнi запитання «Що ж буде потiм? I що буде з нами?» автор дає вiдповiдi у своїх наступних романах «Повернення», «Три товаришi», герої яких разом намагаються вижити в складнiй повоєннiй ситуацiї, морально пiдтримують один одного у важкi хвилини, допомагають забути страшнi жахи вiйни i пристосуватись у новому для них суспiльствi [19, с. 192]. Герої Ремарка воювали за країну, що розпочала безглузду вiйну i зазнала поразки, а пiсля закінчення кровопролиття поринула у вир революцiї, економiчної кризи, безробiття й iнфляцiї [19, с. 194].

Персонажi Е. М. Ремарка ще на вiйни розумiють свою зайвiсть у мирному життi, яке чекає їх попереду: «Можливо, ми зостанемось живi, але чи будемо насправдi жити?». Врештi персонажiв Е. М. Ремарка переповнюють «невиразнi iдеї, що надавали життю i навiть вiйни в наших очах iдеалiзованого, майже романтичного сяйва». Вiйна не вбила в душах молодих людей почуття прекрасного, вiдчуття краси, прагнення жити [19, с. 195]

Проте, на думку Д. Затонського, таким вже був Ерiх Марiя Ремарк: «бачачи навколо себе зло, що його чинили люди, вiн нiяк не погоджувався махнути рукою на людину, зневiритися в нiй». Вiн не втратив вiри у фронтове брaтерство, в цей осередок людяностi i добра, бо знав: той, хто бачив смерть, навчився цiнувати життя. Звичайно, переконання письменника не могли не позначитися i на його творчостi. Митець звинуватив вiйну не тiльки у фiзичному знищеннi людини, а й у тому, що чоловiки, якi уцiлили, мусили пройти нелегкий шлях повернення до мирного життя, бо вони «втрачене поколiння» [12, с. 78]

Тому трилогiя Ремарка стає важливим свiдченням лiтературного вiдображення соцiальних та iсторичних змiн, що вiдбувалися в першiй половинi ХХ столiття. Цi романи не тiльки забезпечують iсторичний контекст для розумiння перiоду мiж двома свiтовими вiйнами, але й вiдображають глибокi особистiснi переживання та внутрiшнi конфлiкти людей, якi зiткнулися з величезними змiнами у своєму життi. Таким чином, трилогiя Ремарка стає

мостом між минулим та сучасністю, дозволяючи сучасному читачеві глибше зрозуміти, як історичні події впливають на особистісний розвиток та соціальні зміни.

Отже, можна з упевненістю стверджувати, що її значення виходить далеко за межі літературного контексту. Твори «На Західному фронті без змін», «Повернення» та «Три товариші» не тільки відтворюють реалії втраченого покоління, але й надають універсальний вимір людському досвіду у війні та післявоєнних реаліях. Ці твори залишаються актуальними і сьогодні, адже питання жахів та безглуздя військового конфлікту, втрати близьких, друзів, проблеми гострого психологічного надлому та особистісного відчуження окремої людини на тлі глобальних світових змін залишаються значущими у нашому світі. Таким чином, трилогія Ремарка продовжує надихати нові покоління читачів та дослідників, відкриваючи нові перспективи для розуміння історичних подій та їх впливу на людське життя вже у сьогоденні.

Отже, необхідно зазначити, що трилогія Еріха Марії Ремарка є визначальним зразком літератури, що зображує тематику втраченого покоління. Через різні аспекти цих трьох романів, Ремарк відкриває читачам глибини та складнощі досвіду людей, які пережили війну та її довготривалі наслідки. Він не лише зображує страждання та розчарування, але й підкреслює силу людського духу та здатність до емпатії та взаємопідтримки.

1.4 Значення проблеми втраченого покоління в сучасному світі

Проблематика втраченого покоління, яка гостро розкрита в творах Еріха Марії Ремарка, зокрема у романі «Три товариші», зберігає свою актуальність і в сучасному світі. Аналіз цієї проблематики важливий для розуміння як історичних наслідків Першої світової війни, так і ширших контекстів впливу воєнних конфліктів на молоде покоління. У цьому розділі досліджується, яким чином досвід «втраченого покоління» після Першої світової війни знаходить відображення в сучасних соціальних, культурних та політичних реаліях, та як цей досвід може бути інтерпретований в контексті сьогодення.

Обидві світові війни першої половини ХХ століття стали катастрофою для багатьох країн та народів. Вбивства та руйнування були поставлені на потік. Завдяки технологічному прогресу, який мав би слугувати інтересам людства, стало простіше і швидше забирати життя [11].

Проблема «втрачених поколінь» не є винятком лише для покоління Е. Ремарка чи сучасних поколінь. Вона гостро постала і після Першої, а потім Другої світових війн минулого століття. Колосальні людські втрати, економічна розруха, морально-психологічні травми комбатантів призвели до появи цілих поколінь молодих людей, які втратили зв'язок із минулим і не бачили перспектив на майбутнє.

«Втрачені покоління» постали як у країнах-переможницях, які зазнали колосальних демографічних втрат (СРСР), так і у країнах, що зазнали поразки (Німеччина). Мільйони колишніх військовополонених, інвалідів війни, сиріт виявилися кинутими напризволяще, не маючи змоги повернутися до нормального життя та самореалізуватися. Це знайшло відображення у літературі та кінематографі про «втрачене покоління» 1920-50-х років [39].

Лише завдяки колосальним зусиллям світової спільноти в рамках повоєнного відновлення Європи вдалося уникнути перетворення «втрачених поколінь» на маргінальні прошарки суспільства. Інтеграція цих груп в соціально-економічне життя дала змогу їм скористатися плодами економічного дива 1950-60-х років. Цей позитивний історичний досвід має бути врахований і під час подолання наслідків сучасних воєнних конфліктів [39].

Наприклад, однією з найбільш масштабних гуманітарних катастроф пострадянського простору стала війна в Афганістані 1979-1989 рр. Її учасники та жертви утворили «покоління афганців», яке має всі ознаки «втраченого покоління». Ветерани та інваліди цієї війни до цього часу борються з ПТСР, депресіями, алкоголізмом та іншими проблемами, породженими жорстоким воєнним досвідом [33]. Ця невидима епідемія психічних розладів знищує людські долі та сім'ї і через 30 років після закінчення бойових дій.

Не менш трагічною виявилася доля учасників та жертв війни в Чечні. Їх психологічні травми теж спричинили зростання рівня девіантної поведінки, алкоголізму, самогубств тощо. Чеченський конфлікт, так само як і афганська війна, породив не одне «втрачене покоління».

Не стала винятком в цьому контексті і повномасштабна війна росії проти України, яка розпочалася у 2014 році. Бойові дії на Сході України та тимчасова окупація Криму призвели до гуманітарної катастрофи та появи все нових «втрачених поколінь». Ветерани АТО та вимушені переселенці потерпають від ПТСР, депресивних та тривожних розладів. Багато з них не можуть адаптуватися до мирного життя та повернутися до нормальної життєдіяльності [4].

Ця війна своєї найбільшої ескалації досягла 24 лютого 2022 року, коли рф розв'язала безпрецедентну за масштабами військову агресію на території нашої держави. Ця неспровокована війна проти України вже принесла незліченні страждання українському народу. Мільйони вимушених переселенців залишили свої домівки через бойові дії та руйнування інфраструктури. Мільйони українців потребують термінової гуманітарної допомоги [22].

Особливо трагічною є доля молодого покоління українців – як молодих військовослужбовців, так і цивільного населення. Сотні тисяч молодих чоловіків та жінок були змушені взятися за зброю або служити в лавах територіальної оборони для захисту своєї Батьківщини. Величезна кількість з них загинули, десятки тисяч були поранені чи отримали психологічні травми. Цілі покоління української молоді залишаться назавжди «загубленими», «втраченими» через цю безглузду та криваву війну.

Попри всі страхи і трагедії, які приносить війна, саме молоді люди та діти є тією категорією населення, яка особливо потребує захисту та допомоги. Бойові дії не лише забирають здоров'я та життя молодих українців, вони також позбавляють їх звичного укладу життя, можливості здобувати освіту, будувати кар'єру та планувати своє майбутнє. Діти та підлітки, які провели місяці свого життя по бомбосховищах та пережили втрати рідних і близьких, будуть носити ці психологічні травми ще довгі роки після завершення війни. Щоб допомогти їм

впоратися з наслідками воєнної психологічної травми та запобігти формуванню «втраченого покоління», необхідно вже сьогодні запускати спеціальні соціально-психологічні програми реабілітації, адаптації та реінтеграції в суспільство молоді [31].

Лише комплексні та рішучі дії все світової спільноти можуть допомогти Україні впоратися з гуманітарною катастрофою, компенсувати завдані втрати та реалізувати весь потенціал молодого покоління українців, не допустивши формування чергового «втраченого покоління».

Рано чи пізно ця війна завершиться. Однак її довгострокові наслідки будуть проявлятися ще десятиліттями. Саме тому світова спільнота повинна об'єднати зусилля і максимально сприяти подоланню цієї гуманітарної катастрофи, допомагаючи жертвам війни – ветеранам, цивільним, дітям, аби запобігти появі ще одного «втраченого покоління».

Війни та соціально-економічні потрясіння ХХ та початку ХХІ століть продовжують породжувати нові «втрачені покоління» в різних куточках планети. Згідно з дослідженням М. Лукашенко, психологічні травми ветеранів та жертв війни спричиняють девіантну та асоціальну поведінку, насилля в сім'ї та неспроможність адаптуватися до мирного життя. Це призводить до появи нових «втрачених поколінь» [32].

За С. Романчук: «Тому актуальність теми зумовлена тим, що поняття «втраченого покоління» переплетено із сучасними проблемами молодих людей, наприклад, в Україні. Адже війна все ще відбувається, і все нових людей вона змінює назавжди. А тема пошуку себе і свого місця у світі буде актуальною, поки людство живе на планеті» [50, с. 117].

Отже, проблема «втраченого покоління», порушена письменником майже 100 років тому, не лише зберігає свою актуальність, але й набуває все більш трагічних масштабів у контексті новітньої історії. Військові конфлікти продовжують забирати майбутнє в мільйонів молодих людей.

2 ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТВОРУ «ТРИ ТОВАРИШІ» В КОНТЕКСТІ КОНЦЕПЦІЇ «ВТРАЧЕНОГО ПОКОЛІННЯ»

2.1 Тема «втраченого покоління» у творчості Е.-М. Ремарка

Роман Еріха Марії Ремарка «Три товариші» відкриває нові сторінки у розумінні концепції «втраченого покоління». Цей термін, який описує покоління, що дорослішало під час Першої світової війни, стає ключовим для аналізу твору. У центрі оповіді – історія трьох друзів, які після війни намагаються знайти своє місце у післявоєнному світі, який кардинально змінився. Через їх досвід Е. М. Ремарк підкреслює загальну тему такого покоління, яке втратило не тільки своє минуле, а й перспективу майбутнього. У цьому контексті, роман «Три товариші» виявляється глибоким аналізом впливу війни на людську психіку, соціальні зв'язки та особисті цінності.

Е. М. Ремарк вкладає у свою творчість особисте сприйняття теми «втраченого покоління», як зауважує І. Лех. Ця тема пронизує всі його роботи, зокрема трилогію, що досліджується у цій роботі. Ремарк через характери та долі «втраченого покоління» відкриває новий погляд на війну, показуючи психологічний стан «непомічених жертв війни» у післявоєнний період. Ці люди, що пережили військові жахи, втратили стабільність відчують розривний біль безнадійності на тлі розрухи і економічної нестабільності [29, с. 42].

О. Дереча та Н. Тарасова наголошують, що у своїх романах Еріх Марія Ремарк засуджував війну, створював яскраві образи молодих людей, які були духовно і фізично покалічені війною. Він не займався дослідженням характеру війни, причин, з'ясуванням фактів – його цікавила доля молодих людей, які стали жертвами безглуздої Першої світової війни [15, с. 40]. «Це історія про тих, чий життя зламала війна. Ще вчора вони були простими школярами, сьогодні ж – приречені на смерть воїни кайзерівської Німеччини, яких кинули в м'ясорубку тотальної війни: брудні окопи, щури, воші, багатогодинні артобстріли, газові атаки, поранення, смерть, смерть і ще раз смерть ... їх вбивають і калічать, їм самим доводиться вбивати» [15, с. 40].

У контексті нашого дослідження теми «втраченого покоління» у творчості Еріха Марії Ремарка, важливим є розуміння глибини впливу війни на особистості. Ремарк, звертаючись до цієї теми, не просто описує історичні події, але й заглиблюється у внутрішній світ своїх персонажів. Він показує, як війна залишає глибокі сліди у свідомості людей, змушуючи їх переосмислювати своє минуле, теперішнє та майбутнє. Важливою є ілюстрація не тільки фізичних, але й моральних та психологічних травм, що є відображенням колективного досвіду цілого покоління. Особливо в романі «Три товариші» Ремарк розглядає складнощі адаптації до повоєнного життя, неможливість повернення до «нормальності» після пережитих військових жахів. Таким чином, у творчості Ремарка тема «втраченого покоління» стає не лише сюжетною лінією, а одночасно критеріями глибокої кризи людської душі, що виникла внаслідок війни.

У своєму романі «Три товариші» Е. М. Ремарк досліджує питання дружби, життєвих цінностей та соціальних зв'язків, а також глибокої душевної прив'язаності та любові, які є фундаментальними для кожної людини, але які війна невблаганно відбирає чи руйнує. Автор яскраво демонструє, якими могутніми та міцними можуть бути ці духовні об'єднання та водночас якими тендітними та вразливими є людські тіла. Ремарк використовує слова свого головного героя Роберта для передачі антимілітаристського послання: «Солдати проти солдатів. Товариші проти товаришів» [48, с. 466]. Він підкреслює значення любові до життя, яке має бути ціннішим за все. Це особливо відчутно, коли друзі говорять стосовно свого товариша Валентина: «Після війни він ніколи не забуває, яке це щастя – жити! І це робить його байдужим до всього іншого» [48, с. 606].

Тобто теми «втраченого покоління» у творчості Е. -М. Ремарка, «Три товариші» відіграють ключову роль у висвітленні глибинних емоційних та психологічних аспектів, які війна залишила у свідомості людей. Ремарк демонструє, як війна зруйнувала основні людські цінності – дружбу, любов, і навіть саму філософію життя. Через своїх персонажів він показує, на що війна

перетворила колишніх друзів, розкидавши в різні боки їх колись міцне товариство та спонукаючи до переосмислення життєвих пріоритетів. Важливим є також висвітлення антимілітаристських ідей та акцентування на цінності життя, яке стає основою для переосмислення гуманних цінностей у післявоєнному світі. Таким чином, Ремарк не лише розкриває жахи війни, але й нагадує про важливість збереження людяності, попри всі випробування.

О. Солодка відзначає, що роман «Три товариші» Е. М. Ремарка став визначним антивоєнним маніфестом і важливим символом «втраченого покоління» у німецькій літературі першої половини ХХ століття [52, с. 149].

Тобто роман «Три товариші» стає маркером «втраченого покоління» у німецькій літературі. Цей твір виступає як антивоєнний рух протесту, який підкреслює трагедію молодих людей, змушених відмовитися від своїх мрій та амбіцій через війну. Ремарк використовує особисті досвіди своїх персонажів, щоб показати вплив війни на особистість та соціальні взаємодії. Він демонструє, як війна руйнує основні людські цінності та відносини, залишаючи після себе відчуття пустоти та безнадійності. «Три товариші» відображають внутрішню боротьбу героїв за збереження гідності та людяності у світі, який втратив свій моральний компас. Через їхні переживання Е.-М. Ремарк підіймає важливі питання про сенс життя, цінності дружби та можливість відновлення після травм війни.

За допомогою своїх творів Ремарк не лише засвідчує історичну реальність «втраченого покоління», але й вносить вагомий внесок у літературне відображення їхньої боротьби та прагнень. Він показує, що, попри втрати та страждання, люди продовжують шукати сенс у житті, підтримуючи один одного у важкі часи. Ремарк висвітлює складність переходу від війни до миру, показуючи, що цей процес є не лише політичним чи соціальним, але й глибоко особистим та емоційним. Його твори дозволяють глибше зрозуміти емоційний стан та психологічні травми «втраченого покоління» та відіграють ключову роль у вивченні цієї теми.

За словами І. Пономаренка, Е. М. Ремарк у своїх творах, звертаючись до тематики «втраченого покоління», досліджує психологічну кризу колишніх солдатів, які повернулися з фронтів Першої світової. Вони намагаються знайти себе у світі, що виявився ворожим і непізнаваним, і шукають новий зміст у своєму житті. Такі герої живуть у світі, де втрачені звичні зв'язки та цінності, відчуючи себе вільними, але ця свобода сповнена самотності та відчуження. Їм властиве відчуття втрати стабільності, а сама реальність здається їм хиткою і ненадійною [41]. У творах Ремарка війна засуджується через її вплив на людину і суспільство: «Ми обпеклися на фактах, ми розрізняємо речі, як гендлярі, й розуміємо необхідність, як різники. Ми вже не безжурні, ми страшенно байдужі. Можливо, ми зостанемося живі, але чи будемо насправді жити?» [48, с. 88].

Це підкреслює глибокий внутрішній розрив, який війна спричинила у життях колишніх фронтовиків. Е. -М. Ремарк не лише зображує фізичні наслідки війни, але й висвітлює її психологічний вплив, особливо на тих, хто повернувся додому і зіткнувся з чужорідним, навіть ворожим світом. Це підкреслює розрив між воєнним досвідом і мирним життям, де колишні солдати виявляються відрізнаними від своєї минулої ідентичності, втрачаючи відчуття приналежності та цілісності.

Також, висловлювання героїв роману Ремарка, які відображають кризу відчуження й байдужості, що настає після війни, висвітлює гостроту проблеми втрати сенсу життя, розкриває їх внутрішній світ, коли вони змушені пристосовуватися до повоєнної реальності, яка виявляється страшенно байдужою та позбавленою змісту. Ремарк наголошує на тому, що війна залишає глибокі рани не тільки на тілі, але й на душі людини, перетворюючи їх на існування, позбавлене радості та надії. Війна вириває індивіда зі звичного соціального контексту, залишаючи його самотнім у пошуках нового змісту свого буття.

Такі аспекти творчості Ремарка передбачають глибокий аналіз теми «втраченого покоління», наголошуючи на внутрішніх конфліктах та моральному занепаді, які виникають в результаті війни. Ремарк змушує читача замислитися

над впливом великих історичних подій на індивідуальні долі, показуючи, що наслідки війни не обмежуються лише історичними та політичними змінами, але й глибоко впливають на особистісне сприйняття світу, цінності та ідентичність. Таким чином, у своїх творах Ремарк відкриває широке поле для роздумів про вплив війни на людську психіку, її способи самовираження та пошуку сенсу в умовах повоєнного світу.

Роман «Три товариші» Е. М. Ремарка відображає сутність «втраченого покоління» через втрату основних людських цінностей. Війна, як катастрофічний фактор, руйнує не тільки фізичні об'єкти, але й емоційні та моральні зв'язки, роблячи дружбу, любов і соціальну взаємодію неможливими. Ремарк показує, що в умовах війни навіть найміцніші людські зв'язки стають крихкими, а сама війна перетворює людей на ворогів, знищуючи те, що робить життя гідним. Трагічна фраза Роберта відображає розрив між колишніми товаришами, що тепер стоять по різні боки барикад, підкреслюючи абсурдність та трагедію війни.

Важливим аспектом у романі є наголос на цінності самого життя, яке втрачається на тлі війни. Герой, який роздумує про щастя просто бути живим, символізує внутрішній опір проти військового хаосу та знищення. Це підкреслює, що навіть у найтемніші часи люди здатні знайти сенс у своєму існуванні, відшукуючи внутрішній мир та гармонію. Ремарк, таким чином, не лише розповідає історію «втраченого покоління», але й демонструє непереможність людського духу. Попри всі випробування, які принесла війна. Він висвітлює, як усвідомлення цінності життя може допомогти людям пережити найскладніші часи, зберігаючи надію та прагнення до кращого. Ремарк також показує, що попри руйнування та втрати, які війна принесла в життя «втраченого покоління», вони все ще здатні знаходити радість у простих речах та цінувати кожен мить існування. Цей аспект робить твори Ремарка особливо важливими для розуміння внутрішнього світу та емоційного стану тих, хто пережив війну, і як це вплинуло на їхнє бачення світу та місце в ньому після її завершення.

«Упродовж усього свого життя письменник залишався вірним обраній темі – боротьбі людини із зовнішніми обставинами. Тексти Ремарка, попри їхню трагічність, просякнутість війною, вчать цінувати життя» [53].

Таким чином, через свій твір, що є підсумком трилогії про його досвід перебування на фронтах, Ремарк не лише відображає трагічні події історії, але й надає глибоке розуміння душевного стану покоління, що втратило своє місце у світі. Він висвітлює, як втрата основних людських цінностей під час війни впливає на персонажів, їхні відносини та світогляд, підкреслюючи складність переходу від військового життя до мирного існування. Це дозволяє глибше зрозуміти психологічний вплив війни на «втрачене покоління» та їхню боротьбу за відновлення звичного життя після повернення додому.

На основі проведеного аналізу теми «втраченого покоління» у творчості Еріха Марії Ремарка можна виділити кілька ключових факторів, що характеризують цю тематику:

1. *Психологічна криза ветеранів війни:* Е.-М. Ремарк висвітлює психологічні травми та внутрішні конфлікти ветеранів, що повернулися з фронту. Його персонажі відчують розрив між воєнним досвідом та мирним життям, втрачаючи відчуття приналежності та стабільності.

2. *Втрата основних людських цінностей:* автор показує, як війна руйнує дружбу, любов та соціальні зв'язки, змушуючи героїв переосмислювати свої цінності та ідентичність.

3. *Відчуження та самотність:* герої роману часто відчують себе ізольованими та відчуженими від суспільства, втрачаючи зв'язок з минулим і не знаходячи місця у післявоєнному світі.

4. *Критика війни та її наслідків:* відомий письменник, як у цьому романі, так і в інших своїх творах критично ставиться до війни, наголошуючи на її нищівному впливі на індивідуальні долі та суспільство в цілому.

5. *Пошук сенсу та надії:* попри трагедію та страждання, персонажі Ремарка прагнуть знайти новий зміст у своєму житті та зберегти віру в краще майбутнє.

6. *Вплив війни на світогляд*: війна змінює спосіб, яким герої сприймають світ навколо себе, відображаючи переосмислення гуманних цінностей та особистісне перевтілення після пережитого досвіду.

Ці фактори відображають багатогранність та глибину теми «втраченого покоління» у досліджуваному романі Ремарка, підкреслюючи її актуальність та вплив на літературне мистецтво та культурну спадщину.

Отже, здійснивши аналіз теми «втраченого покоління» у романі «Три товариші», можна сказати, що Ремарк майстерно відтворює внутрішній світ своїх персонажів, демонструючи, як великі історичні потрясіння впливають на звичайних людей. Переживання головних героїв, їх сподівання, страхи та розчарування є відображенням цілої генерації, яка втратила можливість жити звичним життям через війну. Ремарк не лише зображує трагічну долю своїх героїв, але й підіймає загальнолюдські питання про мораль, гуманізм та сенс існування у світі, що змінився. Таким чином, «Три товариші» є не просто романом про втрачене покоління, але й глибоким філософським роздумом про вплив війни на людське суспільство та індивідуальну свідомість.

2.2 Характеристика головних персонажів роману Е. М. Ремарка «Три товариші»

У романі Еріха Марії Ремарка «Три товариші» глибоко розкрито образи головних персонажів, які стають символами свого покоління, покоління, змученого війною та її наслідками. Через їхні долі Ремарк не лише зображує драму окремих індивідів, а й розкриває загальну атмосферу того часу, відображаючи кризу цінностей та ідеологічну розгубленість «втраченого покоління». Ключовими фігурами твору є Роберт Локамп, Отто Кестер та Готфрід Ленц, чії історії та взаємини відіграють центральну роль у розкритті теми втрати, пошуку сенсу життя та особистісної ідентичності.

Роман «Три товариші» Еріха Марії Ремарка розгортається в атмосфері післявоєнної Німеччини кінця 1920-х років. Берлінські вулиці, згадки про місцеві пам'ятки та особливості місцевого говору, які можна виявити у німецькому

оригіналі, надають особливого колориту подіям. Центральні персонажі твору, Отто Кестер, Роберт Локамп (Роббі) і Готфрід Ленц, зв'язані нерозривними зв'язками товаришування, що укріпилося на фронті та у повсякденній боротьбі за існування в повоєнному світі. Вони разом трудяться в автомайстерні, працюючи над відновленням старих авто та виконуючи замовлення на таксі, відшукуванням шляхів до виживання у скрутний час. Їхня повсякденність пронизана ностальгією за минулим та відсутністю глобальних планів на майбутнє, адже минуле навчило їх цінувати кожен момент: «А за рік багато чого може статися. Наше минуле навчило нас не забігати думками далеко наперед» [48, с. 800] Життєва філософія героїв обертається навколо концепції цінності життя, яка залишається незмінною як у військові, так і в мирні часи.

Г. Давиденко, Г. Стрельчук та Н. Гричаник наголошують, що роман «Три товариші» «належить до тих творів, що вплинули на душу людини, її почуття. Герої цього антивоєнного твору – люди, морально скалічені війною, «втрачене покоління» для суспільства. З головним героєм Робертом (Роббі) читач познайомився у день його 30-річчя. Це вік, коли чоловік уперше підвів підсумки прожитого» [12, с. 79].

Головні герої роману «Три товариші» – Роберт Локамп, Отто Кестер і Готфрід Ленц є яскравими представниками «втраченого покоління». Вони пройшли жорстокі випробування Першої світової війни, яка не лише забрала їхню молодість, але й позбавила віри у майбутнє.

Роберт Локамп, колишній офіцер і механік, є особистістю, затиснутою у кліщах власних військових спогадів і травм. Живучи у сьогоденні, він намагається відгородитися від болючих спогадів, не вірить у вищі ідеали та цінності, крім дружби з Отто та Готфрідом. Автомобілі для Роберта – це не лише професія, але й спосіб втечі від сірої реальності, символ свободи і бунту проти усталеного порядку.

Стосунки з жінками для нього – це територія, якої він уникає, оскільки він втратив віру у можливість збудувати щось стабільне і тривале. Спогади про війну нав'язують йому стан постійної тривожності, з якої він може вирватися лише

поруч з Патріцією, яка стає для Роберта вікном у світ, де ще існує надія і щастя, світ, відмінний від похмурої реальності післявоєнної Німеччини. Вона розкриває перед ним перспективу для нових почуттів, надихаючи на мрії та відродження внутрішнього світу. «Порожнеча минулого життя, сповнена лише страшними спогадами і безнадією прийдешнього, змінилася розумінням необхідності жити для іншої людини» [12, с. 79].

Роберт Локамп, один з головних персонажів роману Е. М. Ремарка «Три товариші», становить собою образ чоловіка, який переживає глибоке та щире кохання до Патриції. Їхня історія є виразом високих почуттів, які здатні подолати найжорстокіші випробування. Відносини Роберта та Патриції показують, як кохання може змінювати людину, надихаючи її на подвиги та самопожертву. В епізоді, де Роберт намагається врятувати кохану, відображено його самовідданість та готовність робити все можливе заради коханої особи: «Я поглянув навкруги. Я вже не був самотній. Десять там, за обрієм, на півдні, уже ревів мотор. За туманом по тьмяно-сірих дорогах мчала допомога, фари бризкали світлом, свистіли покритки, дві руки, мов залізні, тримали кермо, двоє очей свердлили темряву – упевнено, холоднокровно, – очі мого друга...» [48, с. 688].

Цей момент також висвітлює ще одну важливу тему твору – непорушність дружби. Друзі Роберта, Отто та Готфрід, виявляються вірними й надійними в найскладніші часи. Їхня підтримка та взаємодопомога стають символом незламності духу та здатності людських стосунків вистояти перед обличчям труднощів.

Роберт Локамп, один з головних персонажів роману Е. М. Ремарка «Три товариші», є виразом людської спроможності відчувати глибоке та щире кохання. Його стосунки з Патріцією зображують, як кохання може змінювати людину, надихаючи на подвиги та самопожертву. Локамп, який спочатку живе сьогоднішнім, після знайомства з Пат відчуває, що знайшов справжній сенс життя. Він стає більш відповідальним, уникає конфліктів та важко працює, щоб

забезпечити кохану та полегшити їй останні дні. Роберт намагається створити ілюзію сімейного життя, даруючи Пат собаку та облаштовуючи спільне житло.

Однак, Попри зусилля, Роберт часто відчуває невпевненість та тривожність, особливо в суспільстві заможних друзів Пат. Він переймається через неможливість забезпечити Патрицію всім необхідним і боїться, що вона може залишити його. Ці переживання відображають його невпевненість у собі та страх втрати коханої.

Образ Роберта в «Три товариші» є символом глибокого кохання та самопожертви. Він показує, як людина може знаходити сили для життя в відданості іншій особі, Попри всі перешкоди. Цитата Ремарка: «Чоловік не може жити лише задля кохання. Але жити задля іншої людини може», підкреслює значення міжособистісних стосунків та самопожертви у житті кожної людини. Роберт, який змінюється під впливом кохання, стає прикладом вірності, самовідданості та готовності до жертв заради коханої особи.

Таким чином, образ Роберта в романі «Три товариші» є прикладом глибокого людського кохання та вірності. Він показує, як людина може знаходити сили для продовження життя у відданості іншій особі, Попри всі перешкоди. Цитата Ремарка «Чоловік не може жити лише задля кохання. Але жити задля іншої людини може» стає виразом цієї ідеї, підкреслюючи значення міжособистісних стосунків та самопожертви в житті кожної людини.

Отто Кестер – персонаж, який, Попри фізичні та психологічні травми, зберігає у собі оптимізм і віру в життя. Його образ символізує непереможний дух людини, здатність знаходити радість у кожному дні, навіть у складних умовах післявоєнної Німеччини. Отто не лише активно займається торгівлею, але й веде бурхливе соціальне життя, має романтичні стосунки. Проте, подібно до Роберта, Отто не розглядає можливість створення сім'ї, оскільки вважає, що в умовах нестабільності та хаосу, які панують у суспільстві, це неможливо. Його позитивність та ентузіазм контрастують з глибоким песимізмом інших персонажів, підкреслюючи різноманітність реакцій людей на травматичний досвід війни.

Еріх Марія Ремарк з великою увагою зображує процес роботи героїв з автомобілями, підкреслюючи відданість Отто своїй справі. Попри невеликі прибутки, він проявляє відповідальність і захоплення роботою, що говорить про його стійкий характер. Отто виявляється не лише майстром своєї справи, а й надійним другом, готовим пожертвувати власними інтересами заради блага близьких. Його готовність продати улюблений автомобіль «Карл» для оплати лікування дівчини друга є яскравим свідченням його великодушності та глибокої людяності. Цей момент розкриває Отто як образ людини, яка шукає шляхи виживання в складному повоєнному світі, де економічні труднощі та відсутність перспективи стають випробуванням для кожного.

Готфрід Ленц є одним із найбільш яскравих та багатогранних персонажів роману Еріха Марії Ремарка «Три товариші». Він постає перед читачами як талановитий художник, чия душа глибоко поранена жахами війни. Готфрід є людиною роздумів та пошуку, він постійно занурений у свої думки та переживання, намагаючись знайти сенс у світі, який здається розбитим та безнадійним. Його мистецтво є виразом внутрішнього світу, способом подолання депресії та спробою відобразити трагедію війни та її вплив на людську психіку. Через свої картини Готфрід намагається передати не лише власний біль, а й спільне горе покоління, що пережило війну.

Однак, образ Готфріда Ленца у романі «Три товариші» є не лише зображенням мученика або постраждалого від війни художника. Він також представлений як веселий та запальний молодик, який володіє незвичайною чуттєвістю і красою. Високий, худий, з яскравим волоссям, він втілює образ мрійника і мандрівника, який захоплює своїми розповідями про далекі країни та екзотичні місця. Ця особливість характеру робить його популярним серед жінок і дозволяє йому насолоджуватися життям, Попри внутрішні боротьби та переживання. Його друзі шанують його за щирість та вірність, вважаючи його «останнім романтиком».

Трагічна смерть Готфріда Ленца під час одного з мітингів, куди він любив ходити, стає важливим елементом сюжету роману. Цей епізод символізує

безглуздя та хаос повоєнного суспільства, підкреслюючи небезпеку, яка панує у світі після війни. Готфрід помирає на очах у своїх друзів, які відчайдушно намагаються його врятувати, але його рани виявляються занадто тяжкими. Ця сцена відображає реальність життя «втраченого покоління», для якого насильство та смерть стали буденністю.

Готфрід Ленц у творі Ремарка «Три товариші» є втіленням складності посттравматичного періоду, який переживали учасники війни. Його характер змальовує реалії внутрішньої боротьби, яка велася не на полі бою, а в душі людини. Його смерть стає символом великої трагедії, що охопила ціле покоління — трагедії втрати, відчаю та розпачу. Вона нагадує про непередбачуваність життя, де навіть після війни смерть може настати раптово, не залишаючи шансів на порятунок.

Образ Готфріда показує, як мистецтво може стати способом для людини виразити свій біль та пережити трагедію. Через свої картини Готфрід шукає розраду та розуміння у світі, де мир і війна переплелися, залишаючи глибокі рани в душах людей. Його мистецтво стає своєрідним мостом між минулим та майбутнім, між реальністю та мрією, між життям і смертю. В контексті теми «втраченого покоління», образ Готфріда Ленца у романі «Три товариші» є важливим елементом для розуміння глибоких психологічних травм, які виникають унаслідок війни. Цей персонаж демонструє, як люди цього покоління намагалися знайти сенс у своєму існуванні після пережитих жахів війни, як вони шукали відповіді на питання про мораль, цінності та місце в суспільстві. Таким чином, історія Готфріда стає відображенням життєвих шляхів цілого покоління, яке втратило віру в ідеали та було змушене пристосовуватися до нових реалій повоєнного світу.

Ленц втілює пошук гармонії та змісту в житті, яке здається розбитим та позбавленим сподівань.

У героя, як і у його друзів Гофріда Ленца і Отто Кестера, не залишилося ніяких спогадів, окрім війни. Проте вони не втратили головного – людяності і дружби. Товариші не байдужі до чужого горя, гуманно поведуться зі звичайними

жінками, а якщо якісь прояви жорстокості у них і траплялися, то це швидше маска, за якою чоловіки приховали свої зранені душі. Роберт Локамп так підсумовує прожиті роки, зруйновані війною: «Ми хотіли вирушити в похід проти брехні, егоїзму, жадоби й душевної інертності, бо все це змусило нас до того, що ми пережили. ...Але що з цього вийшло? Все стало брехнею, забулося. А хто не зміг забути, тому залишилися тільки безсилля, розпач, байдужість і горілка. Часи великих мрій, мрій людських і навіть суто чоловічих, канули в небуття» [48, с. 514].

Попри спільну воєнну долю герої Ремарка доволі різні. Веселий і відчайдушний, романтичний Ленц, багатослівний, стриманий і надійний Кестер. Про Роберта автор навмисне нічого не розповів. Герой став оповідачем, і про нього ми дізналися з його вчинків [12, с. 79].

Еріх Марія Ремарк у своєму романі «Три товариші» створив образи героїв, які являють собою ціле покоління, що потрапило не за своєю волею та на початку свідомого дорослого життя у вир Першої світової війни. Характери героїв не виписані до дрібниць, адже головна увага автора зосереджена на відображенні внутрішнього світу цілого покоління, що стало символом невиліковних ран війни та зруйнованих надій.

Ці персонажі – молоді, сильні духом люди, які втілюють і жорстокість воєнного часу, і непереможну жагу до життя. Їхні історії демонструють, як війна змінює людину, але не здатна зламати її волю до боротьби і виживання.

В романі Ремарка кожен персонаж виконує свою роль, будучи частиною великого військового механізму. Герої змушені адаптуватися до жорстоких реалій війни, але при цьому залишаються людьми. Війна знеособлює, перетворює солдатів на безликі фігури, проте в кожному з них живе сподівання, бажання миру та збереження власної людяності. Ці образи, хоч і вигадані, відтворюють реальні почуття та думки тих, хто пережив війну. Ремарк не ідеалізує своїх героїв, не робить їх надлюдьми або символами героїзму. Вони - звичайні люди, які опинилися в надзвичайних обставинах, і їхній героїзм полягає не в бойових заслугах, а в здатності зберегти людські якості та вірність собі.

Таким чином, герої «Три товариші» є втіленням цілого покоління, що пережило війну. Через їхні долі Ремарк показує весь спектр людських емоцій і випробувань того часу, від зневіри до непохитної віри у краще майбутнє.

Розглядаючи творчість Еріха Марії Ремарка, можна відзначити, що вона відображає реальність покоління, що пережило війну. І. Пономаренко зазначає, що персонажів Ремарка можна класифікувати на три основні категорії [41, с. 203]:

- перша – це ті, хто безпосередньо воював на фронті;
- друга – ті, хто повернувся з війни і намагається адаптуватися до мирного життя, долаючи параноїдальні страхи;
- третя – особи, що пристосувалися до післявоєнного життя і борються з труднощами того часу.

Патріція Голлман (Пат). Патріція є ключовим персонажем, через яку розкривається тема кохання, втрати та життєвої боротьби. Її історія кохання з Робертом, її невиліковна хвороба та боротьба зі смертю символізують крихкість людського існування та цінність моментів щастя, які вони змогли знайти в післявоєнному світі. Вона також демонструє, як любов може бути джерелом надії та світла в темні часи.

Карла (коханка Отто Кестера). Карла втілює ще один аспект післявоєнного життя – намагання знайти віддушину в любовних стосунках, навіть якщо вони не мають майбутнього. Її відносини з Отто відображають бажання людей відволіктися від жорстокої реальності та знайти хоча б тимчасове щастя.

Йохен. Друг Роберта, який втілює тему виживання та адаптації. Його постійні жарти та оптимістичний погляд на життя підкреслюють здатність людини знаходити світло навіть у найтемніші часи. Йохен демонструє, що навіть у найскладніших умовах можна знайти причини для радості та сміху.

Ці персонажі грають важливу роль у розкритті тематики роману, а саме: вплив війни на людську психіку, втрату ілюзій та пошуки сенсу в післявоєнному світі. Вони допомагають створити повну картину життя покоління, що виросло

на руїнах війни, і зображують різні способи, якими люди намагалися впоратися з травмами минулого та знайти своє місце в новому світі.

В романі «Три товариші» Еріха Марії Ремарка, крім основних персонажів – Роберта Локампа, Отто Кестера, Готфріда Ленца та Патрісії Холман – є й інші важливі персонажі, які заслуговують на увагу. За допомогою створення певних образів другорядних персонажів автор, в тому числі намагається відтворити повну картину життя післявоєнної Німеччини, використовуючи допоміжних персонажів для розкриття глибинних тем та проблем. Кожен з цих персонажів несе в собі певний символічний зміст та впливає на розуміння основних ідей твору:

Албрехт Граф фон Лербак – друг Роберта, який також брав участь у війні. Він є представником аристократії, але також переживає втрату своїх цінностей та ідентичності після війни. Він символізує аристократію, яка також постраждала від війни. Його образ показує, що втрати війни були всеосяжна і не обмежувалися лише одним соціальним шаром. Через нього автор демонструє різноманіття впливу війни на різні класи суспільства. Тобто цей образ підкреслює контраст між різними соціальними класами і їх реакцією на воєнні події.

Густав Штраух – колишній солдат, товариш Роберта, Отто та Готфріда, який відчуває глибокий злам у своїй душі через війну. Він втрачає сенс життя і згодом здається на волю долі, оповитий депресією та алкоголізмом. Його персонаж втілює трагічну долю багатьох ветеранів війни, які не змогли знайти своє місце у мирному житті. Через Штрауха Ремарк показує, як важко ветеранам адаптуватися до повсякденності, коли вони втратили звичний ритм життя і стикаються з внутрішнім хаосом [67].

Фрау Ленц – мати Готфріда Ленца, вона виступає як символ материнської турботи та любові. Її персонаж показує вплив війни не тільки на бійців, але й на їхні родини. Вона символізує стійкість і надію, яка допомагає її синові та його друзям у важкі часи. Через Фрау Ленц Ремарк підкреслює важливість сімейних зв'язків та емоційної підтримки в періоди криз.

Йозеф Гойман – ще один друг головних героїв, який також пережив війну. Він відрізняється глибокою внутрішньою раною, що впливає на його поведінку та стосунки з іншими людьми. Його образ розкриває іншу сторону військової травми – депресію та апатію. Гойман показує, як війна може зруйнувати психіку людини, змусити її відчувати відчуженість від світу та власного «Я».

Ці персонажі, хоча й виступають на другому плані в порівнянні з головними героями, відіграють важливу роль у розкритті головної теми роману – впливу війни на психологію і життя людей. Їхні історії допомагають читачеві глибше зрозуміти тему «втраченого покоління» та її резонанс в сучасному світі. Ці образи виступають як фон для основних героїв, підкреслюючи різноманітність їхніх переживань та реакцій на воєнні події. Вони допомагають створити глибше розуміння комплексності та масштабів впливу війни на людські долі. Таким чином, Ремарк використовує цих персонажів не тільки для розширення контексту своєї історії

Як зауважує І. Пономаренко відсутність дитячих образів у романах Ремарка є виразним символом: втрачене покоління позбавлене невинності та безтурботності дитинства, що є невід'ємною частиною зрілого світу. Ці персонажі живуть у світі, де немає місця дитячим ілюзіям [41].

Основною рисою, що об'єднує героїв Ремарка, є їхнє сприйняття алкоголю як засобу втечі від жорстокої реальності. Алкоголь у творах Ремарка – це не просто звичайна залежність, але й символ внутрішньої боротьби персонажів, їх спроб знайти утіху чи відпочинок від неприємної дійсності. Ремарк показує, що алкоголь стає засобом самознищення, але його герої використовують його, щоб втекти від своїх проблем, забути про травми війни та відчути хоча б тимчасове полегшення [67].

Важливо зазначити, що Ремарк не ідеалізує своїх героїв, не намагається їх виправдати чи засудити за їхній спосіб життя. Він лише відображає реальність, в якій його персонажі змушені виживати. Їхнє вживання алкоголю є своєрідним відображенням загального відчаю, внутрішньої пустоти та безнадійності, яку вони відчувають. Ремарк підіймає питання про потребу підтримки та співчуття

до тих, хто пережив війну, замість осуду або нерозуміння. Він нагадує читачам про значення гуманності та розуміння в посттравматичному світі. Ремарк відтворює образи людей, які не можуть віднайти своє місце у світі після війни, і через це вони звертаються до алкоголю як способу тимчасової втечі від болючої реальності.

Але за алкогольними маревами криється глибокий внутрішній світ кожного з героїв Ремарка. Вони – яскраві індивідуальності, що мають свої цілі, бажання та мрії, які війна жорстоко зруйнувала. Ці персонажі не просто втілення втраченого покоління, але й живі люди зі своїми відчуттями та досвідом. Через їхні історії Ремарк демонструє, як важливо зберегти людяність та співчуття у світі, що змінюється.

У персонажах Ремарка читачі бачать не лише відображення військової травми, але й прагнення до звичайного щастя, до мирного життя, яке вони втратили. Ці персонажі стикаються з важкими виборами, вони намагаються зрозуміти себе, свій внутрішній світ і місце в житті. Вони – символи не тільки втраченого покоління, але й людської стійкості та непереможності духу.

Узагальнюючи, можливо об'єднати спільні та відмінні риси образів головних персонажів роману, які уособлюються автором як комплексна характеристика, в тому числі через назву роману:

Спільні риси персонажів:

- Вплив війни: усі троє персонажів пережили горе та травми війни, які глибоко вплинули на їхнє сприйняття світу.
- Пошук сенсу життя: кожен з них шукає сенсу в післявоєнному житті, намагаючись знайти радість у дрібницях та уникати болісних спогадів.
- Сила дружби: важливим зв'язком між ними є міцна дружба, яка допомагає їм пережити важкі часи.

Відмінні риси персонажів:

- Роберт Локамп: він представлений як складний і мовчазний персонаж, який намагається заглушити спогади про минуле й живе сьогоденням.

Його кохання до Патриції виявляється в самовідданості і здатності робити все можливе заради неї.

– Отто Кестер: яскравий приклад оптимізму та життєрадісності, Попри травми війни. Отто ставиться до життя легко, шукає радості у малих речах і прагне забути жахи війни.

– Готфрід Ленц: художник, глибоко вражений війною. Його мистецтво є способом вираження внутрішнього світу та боротьби з депресією. Ленц представлений як замкнутий та емоційний персонаж, що постійно знаходиться у пошуках сенсу.

Таким чином, головні герої роману «Три товариші» відображають різноманітні реакції на військовий та післявоєнний досвід. Їхні історії ілюструють вплив війни на людську психіку, показуючи різні шляхи адаптації до життя після війни. Ці персонажі символізують втрачене покоління, яке змушене знайти новий сенс у світі, що назавжди зміни

Отже, образи головних героїв у творах Ремарка відображають глибоке розуміння та аналіз автором життя покоління, що пережило війну. Через їх історії Ремарк не тільки підіймає актуальні соціальні та психологічні питання, але й демонструє важливість підтримки, розуміння та гуманності у ставленні до тих, хто зазнав військових травм. Ці персонажі є вічним нагадуванням про необхідність берегти людські цінності навіть у найскладніші часи. Персонажі роману «Три товариші» Еріха Марії Ремарка несуть у собі глибоку символіку та значущість, втілюючи досвід цілого покоління, яке вижило в умовах війни та спробувало адаптуватися до післявоєнного світу. Кожен з героїв відображає різні аспекти цього досвіду: від зневіри та цинізму до надії на краще майбутнє. Через їхні історії Ремарк виражає глибокі емоції та дилеми, з якими зіштовхнулося «втрачене покоління». Таким чином, характеристики головних персонажів у творі відіграють ключову роль у розумінні не лише сюжету роману, але й ширшого соціокультурного контексту того періоду. Головні герої уособлюють трагедію цілого покоління, котре пройшло крізь жахи війни і втратило віру у майбутнє. Їхні долі репрезентують долю всієї післявоєнної Німеччини.

2.3 Зображення військового конфлікту у творі та його вплив на головних героїв роману

Еріх Марія Ремарк у своєму романі «Три товариші» зображує військовий конфлікт не як окремі епізоди бойових дій, а як глибоку внутрішню травму, що вплинула на психологію головних героїв. Війна у творі виступає як деструктивна сила, яка залишає відбиток на всіх аспектах життя персонажів, формуючи їхній світогляд, цінності та стосунки з навколишнім світом. Переживання війни стали для героїв не лише джерелом фізичних та психологічних ран, але й пунктом рефлексії щодо сенсу існування, особистої ідентичності та міжособистісних взаємин. У романі «Три товариші» Е.М. Ремарк майстерно зображує вплив Першої світової війни та повоєнних подій на долі головних героїв. Війна не лише фізично скалічила Роберта, Отто і Готфріда, але й завдала непоправної моральної травми, позбавивши їх ілюзій та віри у людство.

Військовий конфлікт, який зображено в романі Еріха Марії Ремарка «Три товариші», є центральним елементом, що впливає на життя та світогляд головних героїв. Війна виступає не лише як історична подія, а й як катастрофа, що руйнує основи людського існування та перетворює їхнє життя на постійну боротьбу за збереження власної ідентичності та людяності.

Герої роману, Роберт, Отто та Готфрід, є ветеранами війни, яка назавжди змінила їхнє сприйняття світу. Військові переживання залишили в них глибокі рани, як фізичні, так і психологічні. Вони повертаються з фронту, борючись зі спогадами про страшні події, втрату товаришів, відчуття безглуздя та розчарування в усьому, що раніше вважалося важливим. Після війни, герої зіштовхуються із важким завданням адаптації до мирного життя у суспільстві, що зазнало глибоких змін. Вони намагаються знайти своє місце у новому світі, де військові цінності і дисципліна виявляються непотрібними, а мирне існування вимагає інших якостей та підходів.

Тобто головні герої роману «Три товариші» представляють собою різні аспекти психології «втраченого покоління». Вони є втіленням різних способів

протистояння жорстокій реальності післявоєнного світу, кожен з них на свій лад шукає засоби виживання та знаходить власні відповіді на складні виклики часу.

Сюжет роману розгортається у повоєнній Німеччині, де головні герої, ветерани Першої світової війни, намагаються адаптуватися до зміненого мирного життя. Війна представлена у романі як травматичний досвід, який глибоко вплинув на психологію, світогляд та поведінку героїв. Вона залишила в їхніх серцях відбиток страждань, втрат та розчарувань, що впливає на їхні вчинки та рішення у післявоєнний період.

У романі Еріха Марії Ремарка «Три товариші» військовий конфлікт не описується безпосередньо, але відчувається у фоновій тканині розповіді. Твір не зосереджується на деталях бойових дій чи військових стратегіях, замість цього фокусує на наслідках війни для індивідуальної психіки героїв та суспільства в цілому. Структура роману відображає цей вплив, оскільки нарисні епізоди та роздуми героїв часто переплітаються з їхніми спогадами про війну. Військовий конфлікт є невидимим, але постійно присутнім фоном, який формує контекст їхнього життя. Відносини героїв, їхні роздуми про любов, дружбу та щастя пронизані почуттям втрати та ностальгією за втраченим мирним часом.

1. Роберт Локамп. Персонаж, який пережив війну, втративши віру в будь-які ідеали та цінності. Ремарк зображує його як чоловіка, який живе сьогоденням, відкидаючи минуле та не думаючи про майбутнє. Його персонаж демонструє, як війна може знищити особистість, зробивши людину цинічною та відчуженою.

2. Отто Кестер. Він представлений як оптиміст, Попри свої військові травми. Отто зберігає життєрадісність і прагне насолоджуватися життям, намагаючись не думати про жахи війни. Його персонаж показує, як людина може зберегти позитивний погляд на життя, Попри травматичний досвід.

3. Готфрід Ленц. Художник, чия творчість стала способом вираження внутрішнього світу і переживань війни. Його персонаж втілює пошук сенсу та цінностей у світі, де панують розруха та розчарування.

У цьому контексті військовий конфлікт слугує як каталізатор для особистісного розвитку персонажів та розкриття їхніх внутрішніх конфліктів.

Він змушує героїв переосмислити свої цінності та погляди на життя, водночас підкреслюючи їхню вразливість та людяність. Ремарк використовує військовий конфлікт не для опису бойових подій, а як засіб показати вплив війни на звичайних людей, їхню боротьбу за знаходження сенсу в післявоєнному світі. Це дозволяє автору глибше зануритися у психологічну реальність персонажів, розкриваючи їхні страхи, надії та мрії.

Зображення військового конфлікту в романі «Три товариші» відіграє ключову роль у розвитку персонажів та сюжету. Ремарк майстерно використовує різні художні прийоми, щоб показати, як війна впливає на людську душу, змінює цінності та відношення між людьми. Він не просто розповідає про військові дії, а сконцентрований на внутрішньому світі свої. Художні прийоми, які можливо виділити та які Ремарк використовує для зображення військового конфлікту через образи та ситуації в романі:

1. Використання спогадів та внутрішніх монологів. Ремарк часто використовує спогади героїв та їхні внутрішні монологи, щоб показати вплив війни на їхні думки та почуття. Ці моменти дають глибокий внутрішній погляд на їхній світогляд та ставлення до життя.

2. Символізм. Автомобілі, якими захоплюються головні герої, символізують їхнє бажання рухатися вперед, відійти від болісного минулого. Цей символізм підкреслює їхнє прагнення до життя, Попри всі травми та розчарування.

3. Відображення соціального контексту. Ремарк змальовує післявоєнну Німеччину з її економічними труднощами та політичними змінами. Це дозволяє читачам зрозуміти, у якому середовищі перебувають герої і як це впливає на їхнє сприйняття світу. Ремарк не лише розкриває внутрішній світ своїх героїв, але й підкреслює соціальні проблеми того часу – відсутність роботи, економічну нестабільність, політичні зміни. Ці фактори створюють додаткові виклики для героїв, змушуючи їх шукати нові шляхи виживання та адаптації до зміненого світу.

4. Розвиток стосунків між персонажами. Через взаємини між героями Ремарк показує, як війна вплинула на їхню здатність будувати стосунки. Через кохання, дружбу та взаємодопомогу він демонструє, що навіть у найскладніші часи люди можуть знайти підтримку та розуміння. Кожен з героїв роману відображає різні способи впоратися з військовими переживаннями. Роберт Локамп занурюється у внутрішній світ, намагаючись втекти від дійсності через кохання та дружбу. Отто Кестер намагається зберегти оптимізм і життєлюбство, попри фізичні та психологічні рани. Готфрід Ленц звертається до мистецтва, намагаючись через нього виразити свої переживання та знайти сенс. Ці персонажі втілюють різні аспекти відчуття втрати, відчуженості та пошуку особистого шляху в поствоєнному світі.

5. Контраст між минулим і сьогоденням. Ремарк часто порівнює мирне життя персонажів до війни та після неї, підкреслюючи, як війна змінила їхні цінності, погляди та амбіції. Цей контраст допомагає читачеві відчутти глибину втрат, яких зазнали герої. Важливою темою в «Трьох товаришах» є також пошук особистої ідентичності після війни. Герої борються із власними демонами минулого, прагнучи знайти місце у новому світі, де військові навички та досвід втрачають свою актуальність. Ремарк показує, що війна не закінчується з моментом припинення бойових дій - її наслідки продовжують впливати на життя людей протягом багатьох років.

6. Поєднання реалізму і ліризму. У своєму зображенні військового конфлікту та його впливу на людину, Ремарк використовує як реалістичний, так і ліричний підходи. Він не уникає жорстоких і болісних аспектів війни, але також зосереджується на емоційних переживаннях та особистісному розвитку персонажів.

Поряд з розглядом психологічних наслідків війни, Ремарк зосереджує увагу на соціальних змінах, які вона спричинила. Війна стала точкою розриву у житті героїв, відділивши їх від звичного світу та змусивши переосмислити власні цінності та погляди на життя. Вони повертаються в суспільство, що не здатне повністю зрозуміти чи прийняти їх, з власними травмами та зіткненнями, які

важко подолати. Військовий досвід змінив їхню ідентичність, перетворивши на представників «втраченого покоління», яке позбавлене ілюзій та стабільності.

В романі відчутно ностальгія за втраченим світом, за мирним життям, яке вже неможливо повернути. Герої намагаються створити власні острови стабільності, шукаючи утіхи у дружбі, коханні, праці, але пам'ять про війну завжди залишається з ними, впливаючи на їхні рішення, відносини та погляди на життя. «Три товариші» Ремарка є глибоким і зворушливим оповіданням про життя після війни, про втрату ілюзій, боротьбу за виживання та пошук особистої ідентичності у світі, що назавжди змінився. Роман висвітлює складність переходу від військового до мирного життя, показуючи, як війна накладає відбиток на долі цілого покоління, залишаючи їх змагатися з внутрішніми й зовнішніми викликами у пошуках нового значення та місця у світі.

Військовий конфлікт у «Трьох товаришах» відповідно не зображується як такий, але присутній у кожному з частин роману та відображає біль та розчарування цілого покоління, яке позбавлене можливості повернутися до мирного життя без втрат та ран. Твір Ремарка стає свідченням вічної боротьби людини за збереження своєї гідності та людяності в умовах жорстоких випробувань і підкреслює важливість збереження віри у людину, навіть у найскладніші часи.

Таким чином, зображення військового конфлікту в «Трьох товаришах» Ремарка відіграє ключову роль у розкритті внутрішнього світу головних героїв. Війна вплинула на їхні життєві траєкторії, змінила погляди на життя, спонукала до переосмислення основних життєвих цінностей і вибору життєвого шляху. Через пережиті травми та розчарування герої намагаються знайти власне місце в післявоєнному світі, долаючи внутрішні труднощі та намагаючись збудувати нове життя на руїнах старого. Військовий конфлікт у романі, таким чином, виступає не лише як історична основа, але й як важливий фактор особистісного розвитку персонажів, відображаючи універсальну драму покоління, ознаменованого війною.

2.4 Методичні рекомендації щодо проведення уроку з зарубіжної літератури за темою «втраченого покоління» (на матеріалі твору Е. М. Ремарка «Три товариші»)

Залучення дітей до високих моральних та естетичних цінностей, виховання національно свідомої, духовно багаті особистості, формування кваліфікованого читача, майбутнього пошанувача художнього слова – такі важливі завдання постають перед сучасною освітою. З метою їх розв'язання вчителі на уроках зарубіжної літератури можуть активно використовувати кращі твори зарубіжних письменників.

На сьогодні основою для впровадження творів іноземних авторів у навчальні процеси та складання методичних матеріалів слугують нові інструкції та методичні рекомендації Міністерства освіти і науки України. Тому вважаємо за потрібне розглянути основні вимоги до вивчення зарубіжної літератури та на їх основі скласти приклад рекомендацій до вивчення творів Еріха Марії Ремарка у загальноосвітніх закладах.

Сприяння вихованню ціннісних орієнтирів на уроках зарубіжної літератури та у позаурочному навчанні, позакласних заходах в межах загальноосвітніх закладів здійснюється на основі положень законів України «Про освіту» [44]; «Про повну загальну середню освіту» [45]; Державного стандарту базової середньої освіти [42] та Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року [46].

На основі інструктивно-методичних рекомендацій щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2023/2024 навчальному році [43] вивчення зарубіжної літератури здійснюватиметься за модельними навчальними програмами: «Зарубіжна література. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Снегірьова В.В., Бушакова О.В., Горобченко І.В., Каєнко О.В.) [35]. Оновленим навчальним програмам «Зарубіжна література. 6 – 9 класи», «Зарубіжна література 10 - 11 класи. Рівень стандарту», «Зарубіжна література. 10 - 11 класи.

Профільний рівень» наказом від 03.08.2022 № 698 надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» [37]. Програми також рекомендовано до використання Інститутом модернізації змісту освіти [21].

Однак, як зазначається в інструктивно-методичних рекомендаціях: Основою для календарно-тематичного планування уроків зарубіжної літератури є рекомендовані Міністерством навчальні програми. Учитель має право самостійно розподіляти години на текстуальне вивчення творів, розвиток мовлення, позакласне читання, ураховуючи визначену кількість годин на опрацювання конкретного розділу. Він має змогу вільно і творчо підійти до організації навчальної діяльності на уроках зарубіжної літератури з урахуванням конкретних умов викладання, читацьких інтересів учнів [43].

Уроки зарубіжної літератури, присвячені аналізу творів Еріха Марії Ремарка, зокрема роману «Три товариші», відкривають широкі можливості для обговорення теми втраченого покоління. Цей розділ надає методичні рекомендації та план-конспект уроку, орієнтованого на глибоке розуміння учнями особливостей цієї проблематики. План уроку включає аналіз ключових моментів роману, обговорення характеристик головних персонажів, їхніх дій та мотивів, а також рефлексію щодо того, як досвід героїв роману відображає загальнолюдські цінності та проблеми, актуальні і сьогодні.

Таким чином, на основі аналізу рекомендацій Міністерства освіти і науки України на 2023/2024 рр. пропонуємо методичні рекомендації щодо вивчення творчості Еріха Марії Ремарка, зокрема роману «Три товариші» в освітньому процесі загальноосвітніх закладів в межах програмного курсу «Зарубіжна література» для 9 класу. Дані методичні рекомендації мають за мету набуття учнями навичок читати та аналізувати художні тексти. Учні повинні сприймати твір за законами естетичного мислення, розуміти його художню природу, опановувати технологію тематично – естетичного аналізу художнього твору. Саме комплексний (усний та письмовий) підхід до вивчення літературного твору і вміння аналізувати твір в єдності форми та змісту забезпечить формування знань і умінь учнів.

Урок «Зарубіжна література» 9 клас

Тема уроку. Роман «Три товариші» Еріха Марії Ремарка.

Мета уроку.

Освітня:

1. Ознайомлення учнів з основною тематикою, сюжетом та головними персонажами роману «Три товариші».
2. Аналіз індивідуальних доль героїв роману та їхнього впливу на відображення проблеми втраченого покоління.

Розвивальна:

1. Розвиток критичного мислення шляхом аналізу художнього тексту та його основних мотивів.
2. Стимулювання усного та письмового мовлення через виконання творчих завдань на основі прочитаного.
3. Розвиток емпатії та розуміння складностей людських стосунків через вивчення взаємин героїв роману.

Виховна:

1. Формування усвідомлення цінності дружби, взаємодопомоги та поваги у відносинах.
2. Виховання пізнавальної активності та інтересу до глибокого розуміння літературних творів.
3. Розвиток моральних цінностей на прикладах поведінки та виборів персонажів.

Рекомендоване обладнання:

В сучасних умовах набір обладнання, необхідного для офлайн, онлайн та змішаної форм навчання, зазвичай складається з комп'ютерів, інтерактивної дошки, мультимедійних проєкторів та комунікаційних пристроїв. До комплексів можуть входити також пристрої тактильного введення даних (інтерактивні бездротові планшети, інтерактивні графічні панелі, що поєднують можливості моніторів і цифрових планшетів, інтерактивні системи голосування, консолі, бездротові мікрофонні системи, звукові системи) [2].

Нові мультимедійні засоби навчання активно впроваджуються в сучасних закладах освіти. Черговим кроком у цьому процесі став висновок Інституту модернізації змісту освіти (ІМЗО) [21] про використання сучасних інтерактивних дисплеїв у навчальних закладах – весь асортимент інтерактивних панелей визнано відповідним педагогічним вимогам і може бути рекомендований до використання в навчальному процесі. Інтерактивні дошки, такі як Prestigio Multi Board, мають широкий спектр функцій, які виводять процес навчання на абсолютно новий рівень.

Вчитель, що працює з інтерактивною дошкою, може ставити питання, а учні за допомогою інтерактивного бездротового планшета можуть відповідати на запитання вчителя, ставити запитання та брати участь у процесі обговорення. Таким чином між викладачем та учнями відбувається інтерактивний діалог, що значно покращує рівень розпізнавання та розуміння матеріалу. Коли учні працюють на дошці, вчителі можуть вільно пересуватися по класу та вносити зміни за допомогою бездротового планшета [38].

Цей перспективний навчальний матеріал та цифрові і інтерактивні інструменти заохочують та спонукають дітей шкільного віку прагнути здобувати нові знання та допомагають їм досягати своїх навчальних цілей. Висока роздільна здатність кольорових зображень на екрані приваблива і допомагає вчителям «оживити» уроки. Загальну увагу привертає можливість виділення тексту взаємопов'язаними об'єктами та зображеннями, наочним матеріалом у вигляді відеороликів, кадрами будь-якого кольору та форми.

Структура уроку:

I. Організації учнів до уроку

1. Привітання та представлення теми уроку – вступне слово вчителя, яке зосереджує увагу учнів на темі уроку та важливості роману Ремарка.
2. Розуміння мети уроку та організація роботи – визначення основних завдань уроку та способів їх реалізації.

3. Ознайомлення з життям і творчістю Еріха Марії Ремарка – вивчення біографічних фактів про письменника та історичного контексту створення роману «Три товариші».

4. Аналіз теми втраченого покоління – обговорення основних мотивів роману та їх значення для розуміння долі покоління, що пережило війну.

II. Актуалізація опорних знань.

Проблематику навчального процесу на уроці найчастіше визначає вчитель, але вважаємо, що в умовах сучасного освітнього середовища існує потреба надавати можливість школярам самостійно визначати направленість навчального процесу, подавати ідеї щодо засобів та плану роботи над визначеною темою уроку.

1. Кейс-технологія – використання ситуаційних вправ для розв'язання педагогічних завдань, пов'язаних з темою уроку.

2. Допомога у розумінні змісту проблеми – активізація уяви та критичного мислення школярів через аналіз конкретних ситуацій з роману.

3. Викликання інтересу до теми уроку – спонукання учнів до обговорення та висловлення власних думок.

4. Пошукова діяльність учнів – заохочення учнів до самостійного дослідження теми, збору додаткової інформації.

5. Унаочнення та аналіз матеріалу – використання додаткових навчальних матеріалів для глибшого розуміння теми.

6. Розвиток комунікативних навичок – заохочення учнів до спільного розв'язання проблем та обговорення знайдених рішень.

III. Мотивація навчальної діяльності. Повідомлення теми та завдань уроку.

На цьому етапі уроку учням повідомляється тема: Роман «Три товариші» Еріха Марії Ремарка та обговорюються основні завдання: розуміння теми втраченого покоління, аналіз характеристик головних персонажів, вивчення впливу військових конфліктів на особистості.

IV. Ознайомлення з новим матеріалом. Удосконалення умінь сприймати та аналізувати художній текст. Аналіз художнього твору. Постановка проблемного питання.

1. *Бесіда (розповідь учителя)* – вступне слово про значення творчості Еріха Марії Ремарка в літературному світі, особливо з погляду зображення втраченого покоління після Першої світової війни.

2. *Сприймання творів* – учні слухають читання фрагментів роману, звертаючи увагу на мову, образи та емоційну атмосферу.

3. *Аналіз творів* – учитель разом з учнями аналізує роман, залучаючи їх до роздумів про характери головних героїв та їх взаємовідносини в контексті теми втраченого покоління.

Можливо використання інтерактивного методу Метод «Коло ідей». Метою цього метода є розв'язання серйозних спірних проблем та створення списку ідей із залученням всіх учнів до обговорення складного питання чи розв'язання проблеми, вмінь представляти позицію певної групи перед загальною аудиторією. Робота проводиться в групах. Після того, як в учнів закінчився час для обговорення, кожна група проводить презентацію ідей, представляючи складений список ідей та зазначаючи основні аспекти проблеми, яку вона обговорювали.

Загальне розуміння роману: чому роман «Три товариші» вважається значущим у творчості Еріха Марії Ремарка?

Про Ремарка і його творчість: чому творчість Ремарка вважається важливою для розуміння епохи після Першої світової війни?

Тема втраченого покоління: як у романі відображено поняття «втрачене покоління»? Чому ця тема важлива?

Головні персонажі: чим унікальні персонажі роману «Три товариші»? Як вони представляють покоління, що пережило війну?

Які особливості характерів головних героїв? Що їх об'єднує та відрізняє?

Відносини між персонажами: як розвиваються стосунки між трьома товаришами? Яке значення ці відносини мають для сюжету?

Вплив війни на персонажів: як війна вплинула на життя та психологію героїв? Як це позначається на їхніх вчинках та взаємодії?

Образність та символіка: які символи та образи використовує Ремарк у своєму романі? Чому вони важливі?

Тема любові та втрати: як у романі зображено тему любові та втрати? Чому ці моменти важливі для розуміння загальної ідеї твору?

Соціальний та історичний контекст: як соціальні та історичні обставини впливають на сюжет та героїв роману?

Актуальність теми для сучасних читачів: чому проблематика втраченого покоління, порушена в романі, актуальна сьогодні?

Особисте сприйняття: які моменти в романі вас найбільше вразили або запам'ятались? Чому?

Вплив війни на персонажів: як війна вплинула на життя та психологію героїв? Чи можемо ми знайти схожі долі у сучасному світі?

Моральні висновки: які моральні уроки можна винести з історії, розказаної в «Три товариші»?

Порівняння з іншими творами Ремарка: як роман «Три товариші» вписується в загальну картину творчості Ремарка? Які паралелі можна провести з іншими його романами?

Ці питання допоможуть учням краще зрозуміти твір, його тематику, персонажів та значення в контексті світової літератури, а також спонукатимуть до глибшого аналізу та рефлексії.

Активні методи для використання на етапі пошуку шляхів розв'язання ідеї: метод матриці ідей (метод, який передбачає генерування різних варіантів рішень на основі декількох незалежних змінних) для обрання найефективнішого варіанту розв'язання з усіх можливих; метод синектики (декілька ідей та їх реалізацію розглядають окремо одну від одної, після чого їх об'єднують, вирішуючи тим самим певну задачу); метод «дерево цілей» (передбачає структурування та розчленування загальної мети на окремі частини, кожен з яких можна вирішити окремо) [34].

V. Закріплення вивченого матеріалу.

Практична реалізація завдань на основі підготовленого та вивченого теоретичного матеріалу, який включає розв'язання практичних завдань, визначених на попередніх етапах, використання комп'ютерних технологій для формування практичної частини заняття, визначення перспективних можливостей реалізації завдань, прогнозування можливих варіантів застосування знань.

Завданнями для цього етапу є застосувати отримані теоретичні знання до нових пізнавальних ситуацій, уточнити зміст обробленого матеріалу, набути нові практичні знання, використовуючи зібрані матеріали за темою на попередньому етапі.

Можливо використання інтерактивного методу «Мікрофон». Його мета полягає в тому, щоб залучити учнів до занять на уроці. Взаємодія, реалізація опорних знань або мотивація навчальної діяльності. Його можна використовувати на будь-якому етапі уроку, особливо на етапі повторення вивченого матеріалу на попередніх етапах. Оновити базові знання учня. Ставиться проблемне питання та пропонується по черзі виходити до мікрофона та обговорювати проблему.

Говорити необхідно чітко та лаконічно висловлювати свою думку (час обмежується 1-2 хвилини). Вчитель не оцінює відповіді та не коментує їх, керуючи процесом черговості.

Цей метод спрямований на активізацію учнів та стимулювання їхнього інтересу до аналізу та рефлексії з вивченого матеріалу, особливо на етапі повторення і закріплення знань.

Проблемні питання для обговорення:

1. *Зміст та символізм твору:*
 - Як в романі «Три товариші» зображено тему втраченого покоління?
 - Які моменти в романі були для вас найбільш вражаючими або символічними?
2. *Проблематика твору:*

– Які соціальні та психологічні проблеми порушує Ремарк у своєму романі?

– Чому, на вашу думку, проблема втраченого покоління є актуальною і сьогодні?

3. *Характеристика головних персонажів:*

– Як ви характеризуєте головних героїв роману? Чим вони привабливі або непривабливі для вас?

– Як змінюються персонажі протягом роману та які випробування вони переживають?

4. *Емоційне сприйняття твору:*

– Які моменти в романі викликали у вас найсильніші емоції? Чому?

– Як ви думаєте, чому історія трьох товаришів може зачепити сучасного читача?

Завдання інтерактивного методу «Мікрофон»:

– Кожен учень має можливість висловити свою думку з приводу поставлених питань.

– Учні вчаться аргументувати свою думку, працюючи з текстом та здійснюючи літературний аналіз.

– Формування навичок виразного та впевненого мовлення, розвиток критичного мислення.

– Вчитель веде процес, забезпечуючи дотримання часових обмежень та порядку виступів.

Цей етап дозволяє учням не лише краще засвоїти матеріал, але й розвиває їхні комунікативні навички та сприяє глибшому розумінню теми.

VI. Рефлексія. Робота в групах. Рефлексія – найважливіший компонент інтерактивного навчання. Її можна здійснювати різними способами: як індивідуальне завдання, роботу в парах, групах та обговорення. Мета рефлексії: запам'ятати, визначити та зрозуміти ключові компоненти навчальної діяльності, її зміст, види, методи, проблеми, як їх вирішити та отримати потрібний результат тощо. Необхідно підготувати умови для того, щоб учні могли зробити висновки,

запитали себе, чого вони навчилися, що це для них означало і як це змінило їх, скласти попереднє уявлення про те, як вони можуть цим скористатися у подальшій пізнавальній діяльності та житті.

Можливо використання методу «*Навчаючи – учусь*». Цей метод використовується з метою викликати підвищену пізнавальну активність учнів стосовно вивченого матеріалу. Тобто, передаючи отримані знання іншим учням, діти краще запам'ятовують почуте та побачене, роблять узагальнення та перевірку прогалин у своїх знаннях теперішніх та попередніх, обмінюються досвідом з іншими учнями.

1. Учні працюють в групах, обмінюються думками, висновками та ідеями.
2. Після обговорення в групах, учні діляться своїми враженнями з іншими групами та збирають різнокольорові квадратики.
3. В кінці уроку проводиться колективне обговорення, де учні мають можливість висловити свої ідеї та враження від роману.

Самостійна практична робота учнів.

Картка 1: Роберт Локамп

– Тема для обговорення: як образ Роберта Локампа відображає характеристики втраченого покоління? Які його риси характеру та дії символізують ціле покоління, що пережило війну?

– Завдання: обговоріть, чи можна вважати Роберта типовим представником свого покоління та чому.

Картка 2: Отто Кестер

– Тема для обговорення: як особистість та доля Отто Кестера відображають досвід втраченого покоління? Які моменти в його характері та життєвих виборах є найбільш виразними?

– Завдання: аналізуйте, як Отто Кестер представляє колективний образ покоління, що втратило свою ідентичність після війни.

Картка 3: Готтфрід Ленц

– Тема для обговорення: в який спосіб образ Готтфріда Ленца уособлює долю втраченого покоління? Як його особистісні якості та доля підсилюють цю тему?

– Завдання: обговоріть, чому Готтфрід Ленц є важливим персонажем для зображення впливу війни на молодих людей.

Картка 4: Патріція Голлман

– Тема для обговорення: чи відображає образ Патріції Голлман долю жінок у часи втраченого покоління? Як її характер і дії підкреслюють загальні теми роману?

– Завдання: розкажіть, як Патріція Голлман впливає на зображення відчуження та втрат, характерних для втраченого покоління.

Картка 5: Загальна Рефлексія

– Тема для обговорення: як взаємодія та відносини між героями роману відображають загальну картину втраченого покоління?

– Завдання: обговоріть, як спільні та індивідуальні історії героїв утворюють повну картину покоління, яке пережило війну.

Кожна група має аналізувати та обговорювати вказані теми, після чого ділитися своїми висновками та інтерпретаціями з іншими групами, забезпечуючи таким чином обмін інформацією та різними точками зору, що сприятиме глибшому розумінню характеристик головних героїв роману та їхнього зв'язку з темою втраченого покоління. Це дасть можливість учням не тільки глибше зрозуміти образи героїв, але й розглянути їх з різних точок зору, поєднуючи власні ідеї з думками однокласників. Такий підхід сприяє формуванню глибшого розуміння комплексної картини роману та його персонажів.

Процес роботи в групах:

– Учні спочатку працюють у своїх групах, обговорюючи задані питання.

– Далі відбувається обмін думками між групами, де кожен учасник має можливість висловити свої висновки та дізнатися погляди інших.

– Учні збирають кольорові квадратики від учасників інших груп, що символізує обмін інформацією та поглядами.

– В кінці уроку вчитель проводить колективне обговорення, під час якого учні діляться враженнями від групової роботи, а також узагальнюють вивчений матеріал.

Цей метод дозволяє учням не тільки краще засвоїти та закріпити вивчений матеріал, але й розвивати навички комунікативної компетенції, співпраці та критичного мислення, які є важливими для всебічного розуміння літератури. Особливо важливо, що учні мають змогу усвідомити свої досягнення та недоліки на кожному з етапів навчання, розуміння реальних рівнів отриманих знань та формування необхідних компетентностей.

VII. Домашнє завдання (на вибір) за темою «Три товариші» Еріха Марії Ремарка, складання питань та відповідей:

Сформулюйте 4-5 питань з відповідями, пов'язаних з ключовими аспектами роману «Три товариші». Зосередьтеся на темах, персонажах, сюжетних поворотах, а також на тому, як твір відображає проблему втраченого покоління.

Створіть рекламний текст, презентацію або плакат для роману «Три товариші», у якому ви маєте висвітлити основну тему та ідею твору. Подумайте, яким чином ви могли б зацікавити потенційних читачів та підкреслити унікальність роману.

Напишіть коротке есе чи роздум на тему майбутнього Роберта Локампа та Отто Кестера після закінчення подій роману. Подумайте, як би могли розвиватися їхні долі, враховуючи їхній характер, переживання та обставини, з якими вони зіткнулися.

Отже, запропоновано методичні рекомендації та план-конспект уроку, спрямовані на глибоке вивчення та аналіз роману Еріха Марії Ремарка «Три товариші». Цей підхід дозволяє учням не тільки ознайомитись з основними мотивами та темами твору, але й зрозуміти його важливість у контексті відображення втраченого покоління після Першої світової війни.

Під час уроку особлива увага приділяється аналізу характеристик головних персонажів та їхнього впливу на розвиток сюжету, а також розглядаються різні аспекти військового конфлікту та його наслідків для молодих людей того часу. Важливою частиною уроку є також обговорення актуальності проблеми втраченого покоління у сучасному світі. Використання інтерактивних методів, таких як робота в групах, рефлексія, і обмін ідеями між учнями, сприяє активному залученню учнів до навчального процесу, розвитку їх критичного мислення та комунікативних навичок. Цей підхід також дозволяє учням краще зрозуміти та осмислити зміст та значення роману, а також розвиває їх здатність до самостійного аналізу літературних творів.

Таким чином, запропоновані методичні рекомендації щодо проведення уроку з зарубіжної літератури забезпечує глибоке вивчення та розуміння роману «Три товариші», сприяючи формуванню у учнів цілісного уявлення про творчість Еріха Марії Ремарка та його внесок у світову літературу.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі виявлення та аналіз особливостей соціально-психологічної концепції «втраченого покоління» в романі Еріха Марії Ремарка «Три товариші». Отримані результати дослідження засвідчили досягнення мети, вирішення поставлених завдань і стали підставою для формулювання наступних висновків.

1. На основі вивчення наукової літератури за темою роботи проведено теоретичний аналіз проблеми «втраченого покоління» у німецькій літературі першої половини ХХ ст. З'ясовано, що в умовах Першої світової війни та післявоєнної нестабільності виникло поняття «втрачене покоління» як метафора глибокої екзистенційної кризи, відчуження та розчарування цілої генерації молодих людей. Література 1920-30-х років показала наслідки війни для людської психіки та долі окремих особистостей.

2. Окреслено світоглядні позиції Е. -М. Ремарка як одного з найвідоміших німецьких письменників ХХ століття та визначено, що його творчість стала яскравим виразом психологічної реальності втраченого покоління. Через образи та долі своїх героїв Ремарк показав емоційний та моральний надлом особистості, спричинений війною, а також боротьбу за знаходження нового сенсу життя в післявоєнному світі.

3. Розкрито художні та психологічні особливості трилогії Ремарка «На Західному фронті без змін», «Повернення», «Три товариші» та з'ясовано, що об'єднання цих романів не було випадковим, а зумовлює їх хронологічний та тематичний взаємозв'язок, де кожен твір відображає різні періоди у житті втраченого покоління: від безпосередньої участі у війні до післявоєнної неспроможності повернутися до нормального життя без травм.

4. Досліджено інтерпретацію твору «Три товариші» в контексті концепції «втраченого покоління» та виявлено, що роман став визначним антивоєнним маніфестом та символом покоління, пошматованого війною. Ремарк показав вплив війни на основні людські цінності, такі як дружба, любов та соціальні

зв'язки, зображуючи втрату орієнтирів, відчуження та розчарування головних героїв, позбавлених віри у майбутнє.

5. Розкрито значення проблеми «втраченого покоління» в сучасному світі ця тема, порушена письменником майже 100 років тому, зберігає актуальність у контексті новітньої історії та сучасних військових конфліктів. Особливого резонансу набуває ця проблематика в умовах повномасштабної війни Росії проти України, яка створює загрозу формування нових «втрачених поколінь». Глибоке моральне послання творів Ремарка сьогодні нагадує про необхідність збереження людських цінностей у найважчі часи. Запропоновано методичні рекомендації щодо проведення уроку з зарубіжної літератури, спрямовані на глибоке вивчення та аналіз роману Еріха Марії Ремарка «Три товариші». Цей підхід дозволяє учням не тільки ознайомитись з основними мотивами та темами твору, але й зрозуміти його важливість у контексті відображення втраченого покоління після Першої світової війни. Під час уроку особлива увага приділяється аналізу характеристик головних персонажів та їхнього впливу на розвиток сюжету, а також розглядаються різні аспекти військового конфлікту та його наслідків для молодих людей того часу. Важливою частиною уроку є також обговорення актуальності проблеми втраченого покоління у сучасному світі. Використання інтерактивних методів, таких як робота в групах, рефлексія, і обмін ідеями між учнями, сприяє активному залученню учнів до навчального процесу, розвитку їх критичного мислення та комунікативних навичок. Цей підхід також дозволяє учням краще зрозуміти та осмислити зміст та значення роману, а також розвиває їх здатність до самостійного аналізу літературних творів.

Таким чином, через пережиті травми та розчарування герої намагаються знайти власне місце в післявоєнному світі, долаючи внутрішні труднощі та намагаючись збудувати нове життя на руїнах старого. Військовий конфлікт у романі, таким чином, виступає не лише як історична основа, але й як важливий фактор особистісного розвитку персонажів, відображаючи універсальну драму «втраченого покоління».

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Безбородих І. С., Левицька Н. В. Лексико-стилістичні засоби вираження іронії у романах Е.-М. Ремарка. Актуальні проблеми філології та перекладознавства, 2019. Випуск 16. С. 9-13.
2. Близнюк Т. Цифрові інструменти для онлайн і офлайн навчання: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2021. 64 с.
3. Болабольченко А. А. Еріх Марія Ремарк і його час. Київ : Щек, 2014. 235 с.
4. Військова психологія у вимірах війни і миру: проблеми, досвід, перспективи: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Військова психологія у вимірах війни і миру: проблеми, досвід, перспективи» Київ: КНУ імені Тараса Шевченка 2020. 158 с.
5. Галич К. О. Поліаспектність ретроспекцій антивоєнних романів Гончара і Ремарка. Література. Фольклор. Проблеми поетики: Збірник наукових праць. Вип. 21. Ч. 2. Київ : Акцент, 2005. С. 397–409.
6. Галич К. О. Антивоєнний роман Ремарка і Гончара: проблеми типології: автореферат канд.. філол. Наук. 10.01.05. Тернопіль, 2009. 24 с.
7. Глюдз М. М. Неочікуваний і зовсім невідомий Ремарк. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/novitfilolog/21/15.pdf> (дата звернення: 07.11.2023).
8. Грабович М. Сенсорні модуси світосприйняття та їх значення в побудові художнього простору твору Е. М. Ремарка «Три товариші». Актуальні питання гуманітарних наук, 2020. Вип. 30, Т. 2. С. 131-135.
9. Гуменний М. Х. Майстерність психологічного підтексту (А. Барбюс, Е. Ремарк, О. Гончар). Вісник Запорізького національного університету. Серія «Філологічні науки», 2014. № 2. С. 76–84.
10. Гуменний М. Х., Гуменна В. Ю. Екзистенційні форми авторської свідомості (А. Барбюс, Е. Ремарк, О. Гончар). Science and Education a New Dimension. Philology, VIII(65), Issue: 217, 2020. P. 22–26.

11. Гуш Ю. Гіркота і література. Як війни ХХ століття вплинули на покоління письменників. Медіа Великих Історій. URL: <https://media.zagoriy.foundation/velyka-istoriya/girkota-i-literatura-yak-vijny-hh-stolittya-vplynuly-na-pokolinnya-pysmennukiv/> (дата звернення: 03.12.2023).
12. Давиденко Г. Й., Стрельчук Г. М., Гричаник Н. І. Історія зарубіжної літератури ХХ століття: Навчальний посібник. 2ге вид. перероб. та доп. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 488 с.
13. Давиденко Г. Й., Чайка О. М. Історія зарубіжної літератури ХІХ - початку ХХ століття : навчальний посібник. Київ : ЦНЛ, 2017. 400 с.
14. Давиденко Г. Й., Чайка О. М., Гричаник Н. І. Кушнерьова М. О. Історія новітньої зарубіжної літератури: Навч. посібник. Київ : ЦНЛ, 2018. 274 с.
15. Дереча О., Тарасова Н. Тема війни у творчості Е. М. Ремарка. Сучасний англomовний науковий дискурс : збірник наукових праць студентів та магістрантів (Вип. 4). Полтава, 2020. С. 39–43.
16. Доленко Н.Г., Опанасенко, Ю. В. Художня стилізація розмовності в німецько-українському перекладі (на прикладі перекладу роману Е. М. Ремарка “*drei kameraden*”). Актуальні проблеми природничих та гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка – 2018» / ХХ Всеукраїнська наукова конференція молодих учених. С. 191-192.
17. Еріх Марія Ремарк. Поки людина не здається, вона сильніша від своєї долі. Наукова бібліотека ХНУМГ ім. О.М. Бекетова. URL: <https://library.kname.edu.ua/en/505-erikh-mariya-remark-poki-lyudina-ne-zdaetsya-vona-silnisha-vid-svoeji-doli> (дата звернення: 07.11.2023).
18. Журавська І. Зарубіжний антифашистський роман. Київ, 2003. 340 с.
19. Журба С. С. Інтерпретація проблеми «втраченого покоління» у світовій та українській літературах. Літератури світу: поетика, ментальність і духовність, 2013. Вип. 1. С. 188–197.
20. Затонський Д. В. Перечитуючи Ремарка. Ремарк Е.М. Твори: в 2-х т. Т. 1. Київ, 1986. С. 5–33.

21. Інститут модернізації змісту освіти. URL: <https://imzo.gov.ua>. (дата звернення: 03.12.2023).
22. Каменщук Т. Роль і місце психологічної допомоги для внутрішньо переміщених сімей в умовах воєнного часу. Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Педагогіка. Психологія». 2022. Вип. 1. С. 21–27.
23. Кісельова А., Завальська Л. Зарубіжна література: навчально-методичний посібник. Одеса : Фенікс, 2023. 293 с.
24. Ковальова Я. В., Михлик О. О. Типологічна характеристика автобіографії як документально-літературного жанру. Література в контексті культури. 2014. Вип. 24(2). С. 60-65.
25. Козубенко Л. М. Концепція героя в романах Е. М. Ремарка «На західному фронті без змін», «Повернення». Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика, 2021. Т.32. №2. С. 173-177.
26. Козубенко Л. Тема війни в творчості В. Стефаніка та Е.М. Ремарка. URL: http://ephsheir.uhsp.edu.ua/bitstream/handle/8989898989/6490/Kozubenko_Tema%20vinyu.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 08.11.2023).
27. Левицька Н. В. Лексико-стилістичні особливості антивоєнної прози Е. М. Ремарка та проблеми їх перекладу. Scientific Journal Current of Linguistics and Translation Studies, 2023. С. 65–68.
28. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / За ред. А. Волкова. Чернівці: Золоті литаври, 2001. 636 с.
29. Лех І. Тема «втраченого покоління» в романах Е. М. Ремарка «На західному фронті без змін» та «Троє товаришів». Нова генерація : збірник тез студентських досліджень. 2021. № 2. Житомир, 2021. С. 40–43.
30. Літературознавча енциклопедія / Уклад. Ковалів Ю.І. Київ : Видавничий центр «Академія», 2007. 609 с.
31. Літяга І. Проблеми адаптації внутрішньо переміщених осіб в Україні. Актуальні проблеми соціальної сфери : збірник статей учнів, студентів і

викладачів за результатами конкурсних і кваліфікаційних досліджень / за заг. ред. Н. П. Павлик. Житомир: Вид-во Житомирського державного університету ім. І. Франка, 2019. Вид. 9. 146 с.

32. Лукашенко М. Ю. Травматичний досвід військових дій як чинник девіантної поведінки. *Ūridična psihologiâ*, 2019. № 1 (24). С. 32–38.

33. Мацишина І. В. Риторика пам'ятників воїнам-афганцям в Україні: проблема комеморації. *Політичне життя*, 2018. №1. С. 102–107.

34. Михайліченко М.В., Рудик Я.М. Освітні технології: навчальний посібник. Київ, 2016. 583 с.

35. Модельна навчальна програма «Зарубіжна література. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти / авт.кол. Снегір'ова В.В., Бушакова О.В., Горобченко І. В., Каєнко О. В.: Наказ Міністерства освіти і науки України від 24.07.2023 № 883. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Movno-literat.osv.hal/Zarubizhna.literatura.7-9%20kl.Snyehirova.ta.in.26.07.2023.pdf> (дата звернення: 02.12. 2023).

36. Навозняк О., Лановик З. Художнє втілення особистої драми Е.М.Ремарка у романі «Тріумфальна арка». *Магістерський науковий вісник*. 2017. № 27. С. 32-34.

37. Навчальні програми для 10-11 класів. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv> (дата звернення: 03.12.2023).

38. Ніколаєнко М. С. Інтерактивна дошка: теорія і практика. Суми.: Ніко, 2018. 94 с.

39. Політичне життя: журнал Донецького національного університету імені Василя Стуса / за ред. Нагорняка Т. Л., Польового М. А., Скопової О. І. та ін. ДонНУ імені Василя Стуса, 2018. 171 с.

40. Помазан І. О. Історія зарубіжної літератури ХХ століття : підручник;. Харків : Вид-во НУА, 2016. 264 с.

41. Пономаренко І. Особливості персонажного світу романів Е.-М. Ремарка. Філологічні витoki: Матеріали ІV Всеукраїнської заочної студентської науковопрактичної конференції «Актуальні проблеми сучасної іноземної філології» (17 квітня 2016 р.). Рівне: РДГУ, 2016. С. 196–203.

42. Про затвердження Державного стандарту базової середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020. №898. Зі змінами від 30.08.2022. № 972. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-п#n16> (дата звернення: 02.12. 2023).

43. Про інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів/інтегрованих курсів у закладах загальної середньої освіти у 2023/2024 навчальному році. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-instruktivno-metodichni-rekomendaciyi-shodo-vikladannya-navchalnih-predmetivintegrovanih-kursiv-u-zakladah-zagalnoyi-serednoyi-osviti-u-20232024-navchalnomu-roci>

44. Про освіту: Закон України в редакції від 24.09.2022. № 2457-IX. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 22.06.2023).

45. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. Дата оновлення: 01.05.2021. Відомості Верховної Ради України (ВВР). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 08.06.2023).

46. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 № 988-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/249613934> (дата звернення: 08.06.2023).

47. Ремарк Е. М. «Час жити і час помирати» / пер. Ю. Петренко, 1954. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Remark_Erikh/Chas_zhyty_i_chas_pomyraty/ (дата звернення: 07.11.2023).

48. Ремарк Е. М. На західному фронті без змін. Повернення. Три товариші: романи. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2014. 920 с.

49. Ремарк Е. М. Твори: в 2-х т. Т. 2. Триумфальна арка; Чорний обеліск: Романи / Перекл. з нім. Є. Попович. Київ : Дніпро, 1986. 768 с
50. Романчук С. М. Образ «втраченого покоління» у творчості Еріха Марії Ремарка: сучасні координати висвітлення. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/139/4069/8500-1?inline=1> (дата звернення: 03.12.2023).
51. Салтанова І. М. Деякі структурні ознаки творчої манери Ремарка. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки, 2012. Вип. 30. С. 259-263.
52. Солодка Л. О. Художнє переживання трагедії війни (на прикладі романів Е.-М. Ремарка «Три товариші» і Тамари Горіха Зерня «Доця»). International Science Journal of Education & Linguistics, 2022. №1(3). С. 148-159.
53. Твори, які вчать цінувати життя. КЗК «Покровська бібліотека». 2023. URL: <http://pokrilib.org/2023/06/22/tvory-ia-ki-vchat-tsinuvaty-zhyttia/> (дата звернення: 07.11.2023).
54. Тітов І. Г., Передера О.А. Психологічний аналіз літературної творчості Е. -М. Ремарка (на прикладі роману «Три товариші»). Психологія і особистість, 2013. №2(4). С. 84–103.
55. Хемінгуей Е. Твори в чотирьох томах. Т. 1. Київ : Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1979. Ернест Хемінгуей – письменник і людина. URL: <http://flibusta.is/b/289114/read> (дата звернення: 25.10.2023).
56. Хом'як Т. Світові війни очима Е. М. Ремарка. Всесвітня література та культура, 2005. С. 29-31.
57. Чайка О. М. Проблема «втраченого покоління» у творчості Е. М. Ремарка. Глухів, 2007. 46 с.
58. Черкашина Т. Ю. Автобіографічне й біографічне письмо: спроба диференціації понять. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. Ч. II, 2010. № 4. С. 180–188.

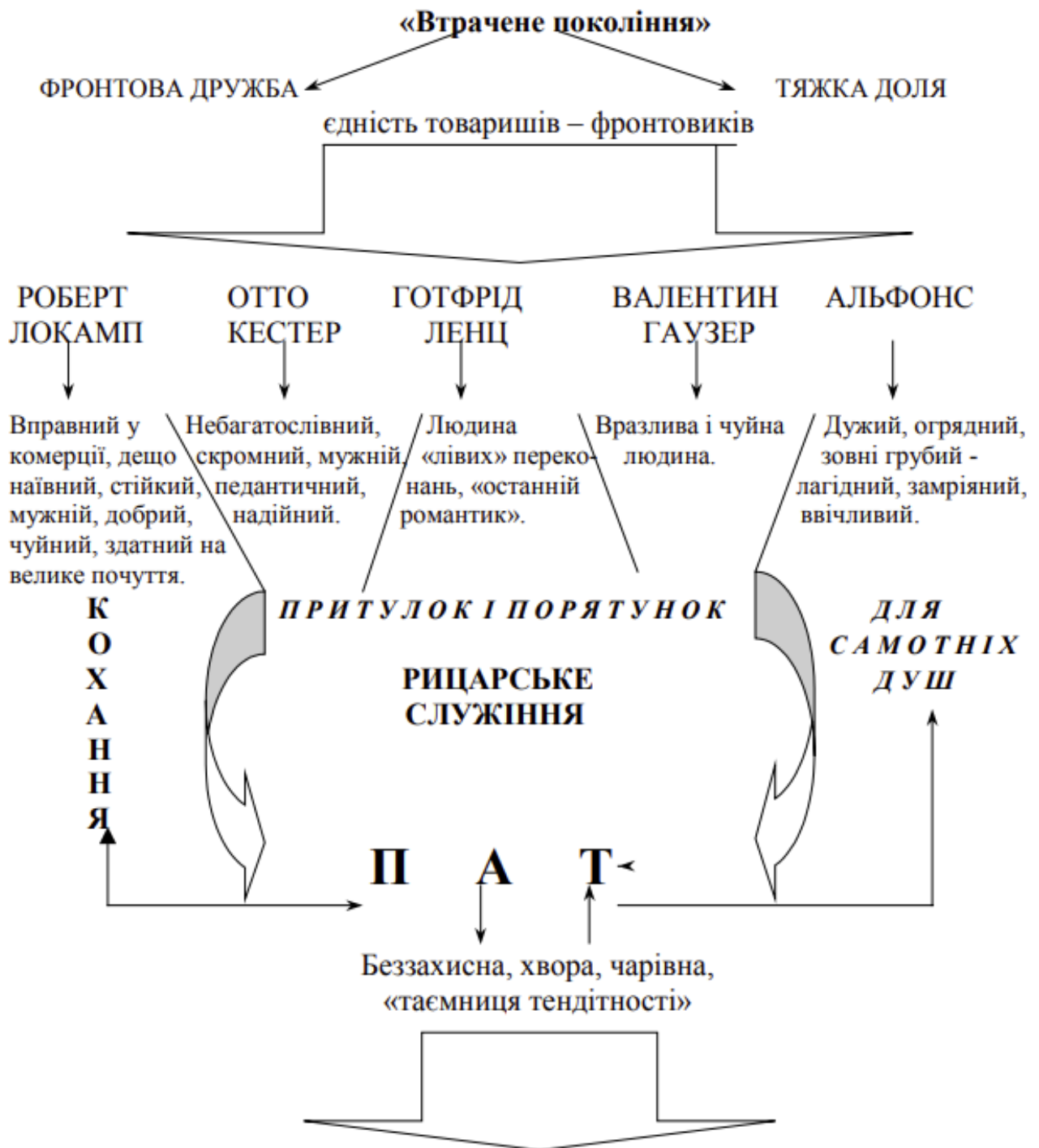
59. Шульга М. Доля молодого покоління в романах О. Гончара, Е. Ремарка та Е. Хемінгуей. Українська мова й література в школі. 2003. № 4. С. 43–45.
60. Шуман Є., Білик Д. Еріх Марія Ремарк: його доля, його книги та його жінки. URL: <https://www.dw.com/uk/erix-mariya-remark-yogo-dolya-yogo-knygi-ta-yogo-zhynki/a-44348963> (дата звернення: 08.11.2023).
61. Amgwerd F. Form und Funktion des Komischen bei Erich Maria Remarque. Eine Analyse seiner drei frühen Exil-Romane «Drei Kameraden», «Liebe Deinen Nächsten» und «Arc de Triomphe». Fribourg: Universität Fribourg, 2003. 146 s.
62. Brandi M., Lehmann N. «Unsere durchsiebten, durchlöcherten Seelen»: Krieg und Kampf in sprachlichen Bildern bei Erich Maria Remarque, «Im Westen nichts Neues», in Das deutsche Reich ist eine Republik: Beiträge zur Kommunikation und Sprache der weimarer Zeit, ed. Horst D. Schlosser Frankfurt am Main etc.: Peter Lang, 2003, S. 29–37.
63. Calero V., Ana R. Auf den Spuren Erich Maria Remarques in Spanien. In Weltweit – Worldwide – Remarque. Göttingen: V&R unipress, 2020. S. 55–68.
64. Dülffer J. Frieden stiften: Deeskalations – und Friedenspolitik im 20. Jahrhundert. Köln: Böhlau Verlag, 2008. 409 s.
65. Gordon H. Heroism and friendship in the novels of Erich Maria Remarque. New York: P. Lang, 2003. 158 p.
66. Herold D. «Im Zeitalter der Sachlichkeit muß man romantisch sein, das ist der Trick». Formen und Funktionen der Neuen Sachlichkeit in Erich Maria Remarques Romanen. Marburg: Tectum, 2014. 216 s.
67. Horodniuk N. Semantics of Alcohol and Opposition «Rum – Cognac» in the Novel «Three Comrades» by E. M. Remarque. Вісник Маріупольського державного університету. Серія: «Філологія», 2023, Вип. 28. С. 66–85.
68. Inksetter H. «Perceptions of Evil: A Comparison of Moral Perspectives in Nazi Propaganda and Anti-Nazi Literature». Thesis submitted to MA degree in History. University of Ottawa, 2015. 199 p.

69. Keiser W. Erläuterungen zu Erich Maria Remarque. Im Westen nichts Neues. Aufl. Hollfeld: Bange Verlag, 2009. 112 s.
70. Kovbasyuk L. A. Farbnamen als primare und sekundare Nominationen in den Werken von Erich Maria Remarque. Одеський лінгвістичний вісник, 2016. № 8. С. 35-39.
71. Maas K. Erich Maria Remarques «Drei Kameraden». Verbindung von Elementen des Ästhezismus und der Neuen Sachlichkeit. München: GRIN, 2000. 26 s.
72. Manuela Patrícia Teles F. Luís. Representações de estereótipos nacionais em narrativas europeias de um tempo entre guerras: Marguerite Yourcenar, Ilse Losa e Erich Maria Remarque." Master's thesis, 2017. 94 p.
73. Murdoch B. The Novels of Erich Maria Remarque: Sparks of Life. Publisher: Boydell & Brewer, 2006. 260 p.
74. Parvanova M. Erich Maria Remarque in der kommunistischen Literatur in der Sowjetunion und in Bulgarien. Remscheid: Re Di Roma Verlag, 2009. 88 s.
75. Rikke C. Three Comrades – One Perspective: Contextualizing Remarque's *Drei Kameraden* with the Two Early War Novels', Erich Maria Remarque. *Jahrbuch/ Yearbook*, 15, 2005. S. 36-62.
76. Salomo F. Hat E. M. Remarque wirklich gelebt?: Der Mann, das Werk, der Genius : 1000 Worte Remarque. Norderstedt: Books on Demand, 2010. 506 s.
77. Schneider T. F. «Weder Krieg noch Politik. Schicksale von Menschen, die arbeiten und leben. Zur Entstehung und Publikation von Erich Maria Remarques *Drei Kameraden*». Erich Maria Remarque. *Drei Kameraden*. Roman. In der Fassung der Erstausgabe mit Anhang und einem Nachwort herausgegeben von Thomas F. Schneider. Köln: Kiepenheuer & Witsch, 2014. S. 573-588.
78. Stephani S. «Weil wir Funken in einem unbekanntem Wind sind». Erich Maria Remarque: *Arc de Triomphe*'. *Jahrbuch/ Yearbook*, 13, 2003. S. 42-77.
79. Tims H. Erich Maria Remarque: The Last Romantic. London: Constable and Robinson, 2003. 288 p.
80. Vechec P. Erich Maria Remarque. *Stručný životopis velkého romantika*. Brno: Tribun EU, 2009. 111 s.

ДОДАТКИ

Додаток А

Концепція «втраченого покоління» у романі Е.-М. Ремарка «Три товариші» [12]

Людяність, ніжність і доброта почуттів непереможні